

**АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚОСИМОВА ФЕРУЗА ХУРСАНАЛИ ҚИЗИ

**ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИББИЙ ТЕРМИНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТАДҚИҚИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Андижон – 2022

УЎК: 811.512.133'271:61
811.111'271:61

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**The contents of the dissertation abstract for a Doctor of Philosophy (PhD) in
Philological sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Қосимова Феруза Хурсанали кизи

Ўзбек-инглиз тиббий терминлари ва уларнинг лингвокультурологик
тадқиқи.....5

Kosimova Feruza Khursanali kizi

Uzbek-English medical terms and their linguoculturological
investigation.....27

Қосимова Феруза Хурсанали кизи

Ўзбекско-английские медицинские термины и их лингвокультурологическое
исследование.....47

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....51

**АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02
РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚОСИМОВА ФЕРУЗА ХУРСАНАЛИ ҚИЗИ

**ЎЗБЕК-ИНГЛИЗ ТИББИЙ ТЕРМИНЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ТАДҚИҚИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик ва
таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ БЎЙИЧА ФАЛСАФА ДОКТОРИ [PhD]
ДИССЕРТАЦИЯСИ АВТОРЕФЕРАТИ**

Андижон – 2022

**Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссиясида
№В2019.1.PhD/Fil745 рақам билан рўйхатга олинган.**

Диссертация Фарғона давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.adu.uz) ва «Ziynet» Ахборот таълим порталида (www.ziynet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Искандарова Шарифа Мадалиевна
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Раупова Лайло Рахимовна
филология фанлари доктори, профессор

Солижонов Собиржон Отахонович
филология фанлари номзоди, доцент

Етакчи ташкилот:

Кўкон давлат педагогика институти

Диссертация химояси Андижон давлат университети хузуридаги Илмий даража берувчи PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил «15» январь соат 10⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: Андижон шаҳар, Университет кўчаси 129 уй. Тел: 0 (374) 223 88 14; факс: 0 (374) 223 88 30; e-mail: agsu_info@edu.uz)

Диссертация билан Андижон давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (107 рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 170100 Андижон шаҳар, Университет кўчаси, 129 уй. Тел: 0 (374) 223 88 14.

Диссертация автореферати 2021 йил «30» декабр кунни тарқатилади.
(2021 йил «27» декабр даги 1034 рақамли реестр баённомаси).

Ш.Х.Шахабитдинова
Илмий даража берувчи илмий
кенгаш раиси, ф.ф.д., профессор

Ф.Ф.Усманов
Илмий даража берувчи
кенгаш котиби, ф.ф.ф.д.

М.Э.Умарходжаев
Илмий даража берувчи илмий
кенгаш қошидаги Илмий
семинар раиси,
ф.ф.д., профессор

КИРИШ (докторлик диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурияти. Жаҳон миқёсида тиббиёт номенклатурасига доир кўплаб стандартларнинг таъсис этилганлиги тиббий терминларни тадқиқ қилиш ва тартибга солиш юқори даражада эканлигини кўрсатади. Тиббиёт қадимдан инсон ўрганиши шарт ва зарур бўлган ҳунар тури сифатида шаклланиб, фан даражасига кўтарилган. Бугунги кунга келиб, унинг кўлами янада кенгайди ва анатомия, биокимё, генетика, микробиология, патанатомия, тиббий биология, физиология ва бошқа кўплаб фанларни ўз ичига олган комплекс фан мақомини олган. Тиббиёт соҳасига бўлган катта эҳтиёж, табиий равишда, унинг тилини ҳам тадқиқ қилиш заруриятини туғдиради ва тилшуносликнинг тармоқларидан бири – тиббий терминологиянинг шаклланишига муҳим бир амалий ҳисса бўлиб қўшилади.

Дунё тилшунослигида бугунги кунга келиб, тиббий терминларни ўрганиши тиббиёт терминологиясининг ривожини учун хизмат қилмоқда. Ҳозирги кунгача жаҳон тилшунослигида амалга оширилган тадқиқотларда асосий эътибор структурал жиҳатларини ўрганишга қаратилган бўлиб, тиббий терминларнинг лингвокультурологик томонлари етарлича тадқиқ қилинмаган. Тиббий терминларнинг лисоний ва маданий хусусиятларини ўрганиш лингвокультурологиянинг ривожланиши ҳамда такомиллашуви учун муҳим аҳамият касб этади.

Мустақиллик йилларида турли халқларнинг маданий қиёфасини намоён этишга қаратилган талайгина тадқиқотлар майдонга келган. Бироқ ўзбек тилида мазкур соҳанинг умумий қабул қилинган расмий стандартлари мавжуд эмас. Бу эса ўз навбатида, она тилимиздаги тиббий терминларни ўрганиш ва барқарорлаштиришга ҳаракат қилинмоғи лозимлигини тақозо этади. Зеро, «Соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш давлат сиёсатининг энг муҳим йўналишларидан биридир»¹. Ушбу вазифани амалга оширишда тилшунослик фани доирасидаги тадқиқотлар ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Ўзбек тилидаги тиббий терминларнинг лексик-семантик ва лингвокультурологик хусусиятларини инглиз тили билан чоғиштирган ҳолда ёритиш ҳозирги кундаги ўта муҳим вазифалардан биридир.

Мазкур диссертация тадқиқоти Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон «Фанлар академияси фаолияти, илмий тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2018 йил 7 декабрдаги «Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича комплекс чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5590-сон, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон «Ўзбек

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 5 январь кuni соғлиқни сақлаш соҳасининг бир гуруҳ етакчи мутахассислари билан учрашув видеоконференциясидаги нуткидан. // <https://uz.uz/uz/posts/farzandlari-so-lom-yurtning-kelazhagi-buyukdir-05-01-2017> (мурожаат санаси: 05.04.2021).

тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чоратадбирлари тўғрисида»ги, 2020 йил 20 октябрдаги «Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида»ги ПФ-6084-сон, 2020 йил 29 октябрдаги «Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-6097-сон, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 10 февралдаги «Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосига босқичма-босқич тўлиқ ўтишни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ВМҚ-61-сон Қарори ва Фармонлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга маълум даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация республика фан ва технологиялари ривожланишининг «Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари» устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон тилшунослигида тиббий терминлар тадқиқига бағишланган илмий ишларни учта йўналишга ажратиш мумкин:

- 1) тарихий (тиббий терминларни диахрон усулда ўрганиш)¹;
- 2) анъанавий структурал-семантик (тиббий терминларнинг грамматик тузилиши, лексик-семантик, деривацион хусусиятларини таҳлил қилиш)²;
- 3) замонавий (тиббиётга оид лексик бирликларни социолингвистика, этнолингвистика, психолингвистика, прагматлингвистика, лингвокогнитология, лингвокультурология, корпус лингвистикаси, чоғиштирма тилшунослик ва таржимашунослик каби фан тармоқлари жиҳатидан тадқиқ қилиш)³.

¹ Jones M.C. An analysis of the language and style of a late-medieval recipe book: m. philol. thesis. – Glasgow university, 1997; Мотченко И.В. Основные тенденции в формировании английской медицинской терминологии: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Москва, 2001; Токарева М. В. Становление, развитие и современное состояние английской терминологии: нефрологии и урологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2003; Wulff H.R. The language of medicine// Journal of the royal society of medicine, 2004; 97. – P.187-188; Юсупов А.И. Медицинские термины “Хидоят-ул-мутааллимин фи-т-тиб” Ахвайни Бухорои: дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 2004; Taavitsainen I., Pahta P. Medical and scientific writing in late Medieval English. – Cambridge University Press, 2004; Early Modern English medical texts. – John Benjamin, 2010.; Medical writing in early modern English. – Cambridge University Press, 2011; Maglie R. Understanding the language of medicine. – Aracne, 2009; Taylor R. The amazing language of medicine: understanding medical terms and their backstories. – Springer International Publishing AG, 2017; Sylwanowicz M. Middle English names of medical preparations: towards a standard medical terminology. – Peter Lang GmbH, 2018.

² Чупилина Е.И. Структурно-семантические особенности общеупотребительных слов в медицинской терминологии современного английского языка: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Ленинград, 1967; Маджаева С. Структурно-семантические особенности медсестринской терминологии (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2005; Dzuganova B. Negative affixes in medical English // Bratisl Lek Listy, 107 (8), 2006. – P. 332-335; Dzuganova B. Seemingly or partially negative prefixes in medical English // Bratisl Lek Listy, 108 (4-5), 2007. – P. 233-236.

³ Арнаутов Г.Д. Terminologia medica polyglotta. – Medicina et Physcultura, 1964; Susan Sontag. Illness as metaphor. – Farrar, Straus and Giroux, 197.; AIDS and its metaphors. – Farrar, Straus and Giroux, 1989.; Illness as metaphor and AIDS and its metaphors. – Penguin UK, 2013; Deborah Lupton. Medicine as culture. – Sage

Ўзбек тилшунослигида тиббий терминлар, асосан, анъанавий тилшунослик доирасида тадқиқ қилинган бўлиб, бунга Д.Бозорова, А.Хусанов, А.Қосимов, З.Мираҳмедоваларнинг номзодлик диссертациялари¹ яққол мисол бўлади. Уларда тиббиётнинг маълум бир кичик терминологик тизимига мансуб бирликлар тадқиқот объекти сифатида танлаб олиниб, грамматик хусусиятлари таҳлил қилинган ҳамда уларни тартибга солиш бўйича керакли тавсиялар берилган. Бундан ташқари, уларда тиббий терминларнинг этимологик жиҳатларига ҳам эътибор қаратилган.

Шунингдек, тиббиётга оид лексик бирликлар замонавий тилшунослик асосида ҳам эндигина ўрганила бошланди. Жумладан, Н.Гайбуллаева, Ф.Абдулхаироваларнинг ишлари² диққатга сазовор.

Бироқ бугунги кунда замонавий илм-фанда тиббиёт кўплаб бўлим ва йўналишларни ўз ичига қамраб олган комплекс фанлардан бири сифатида гавдаланар экан, юқорида тилга олинган тадқиқот ишлари тилшунослик учун етарли ҳисобланмайди. Хусусан, тиббий терминларни қиёсий жиҳатдан ўрганиш маълум бир муддат эътибордан четда қолди. Бу эса мазкур йўналишларда махсус тадқиқотларнинг амалга оширилиши зарурлигини кўрсатади.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот Фарғона давлат университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Замонавий тилшунослик муаммолари» йўналиши доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббий терминларнинг парадигматик, семантик ҳамда лингвокультурологик хусусиятларини қиёсий-типологик нуқтаи назардан тадқиқ қилишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

ўзбек ва инглиз тилшуносликларида тиббиёт терминологияси талқинини таҳлил қилиш;

Publications, 2003; Алленова Н.А. Названия болезней в национальной научной и наивной картинах мира США: Этносемантические и когнитивные аспекты: дис. ... канд. филол. наук. – Владивосток, 2003; Оганесян М.В. Сопоставительно-переводческий анализ английской и русской медицинской терминологии по генетике: дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2003; Маленова Е. Д. Наивная картина мира и её отражение в английской медицинской терминологии в социолингвистическом освещении: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2006; Бекишева Е. В. Формы языковой репрезентации гносеологических категорий в клинической терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2007; Mashamba M. Translation and cultural adaptation with specific reference to Tshivenda and English: a case of the medical field: mini dissertation for the degree of Master of Arts. - University of Limpopo, 2011; Ripamonti F. Analysing medical English lexis: a corpus-based research, implications for learning and teaching: PhD thesis. – Milan university, 2013-2014; Gharsa M. A. The problems of translating medical terms from English into Arabic: PhD thesis. – Durham University, 2015.

¹ Базарова Д.Х. Семантика наименований частей тела и производных от них в тюркских языках: автореф. дис. канд. филол. наук. – Т., 1967. – 27 с.; Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке: дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Мираҳмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол. фан. номз. дис. – Т., 1994.

² Гайбуллаева Н.И. Ўзбек тилида тиббий эфемалар (тиббий даврий нашр материаллари асосида): Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Бухоро, 2019. – 50 б.; Абдулхаирова Ф.И. Ўзбек тилида тиббиёт атамаларининг метафорик манзараси: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Т., 2021. – 132 б.

тиббий терминларни тартибга солиш муаммоларини очиб бериш;
ўзбек ва инглиз тиббий терминларини мавзуй гуруҳларга ажратиш;
уларнинг ички парадигматик муносабатларини ёритиш;

ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббиётга оид шахс, нарса, ҳолат ва жараён ифодаловчи бирликларнинг лексик-семантик хусусиятларини қиёсий жиҳатдан ўрганиш;

қиёсланаётган тилларда «касаллик», «даволовчи шахс» ҳамда «ҳомилдорлик» семали халқ табобатида оид бирликларнинг лингвокультурологик жиҳатларини чоғиштириш ва натижада ўзбек-инглиз лингвомаданиятининг умумий ва ўзига хос белгиларини кўрсатиб бериш.

Тадқиқотнинг объекти сифатида ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббиётга оид шахс, нарса, ҳолат ва жараён номларини ифодаловчи терминлар ҳамда «касаллик», «даволовчи шахс», «ҳомилдорлик» семали халқ табобатида оид тушунчалар номи танланган.

Тадқиқотнинг предметини ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббиётга оид лексик бирликларнинг семантик, парадигматик ҳамда лингвокультурологик хусусиятлари ташкил этади.

Тадқиқот усуллари. Диссертацияда қиёсий-типологик, дифференциал-семантик, дескриптив, дистрибутив, лингвокультурологик, лингвостатистик ва компонент таҳлил методларидан фойдаланилган.

Диссертация тадқиқотининг илмий янгилиги:

турли тизимга мансуб тиллардаги тиббиётга оид *жарроҳ (surgeon)*, *суртма (ointment)*, *қизамиқ (measles)*, *яллиғланиш (inflammation)* каби луғавий бирликларнинг макропарадигма, мезопарадигма, микропарадигма ҳамда супермикропарадигмаларга ажратилиш асослари аниқланган;

йиғилган 5000 га яқин тиббий терминлар ўртасидаги синонимик, антонимик, гипер-гипонимик, партонимик, градуонимик муносабатлар қиёсий-типологик асосда ёритиб берилган;

ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббиётга оид шахс, нарса, жараён, ҳолат ифодаловчи *бемор (patient)*, *дору (medicine)*, *даволаш (treatment)*, *иситма (fever)* каби лисоний бирликларнинг лексик-семантик хусусиятлари ёритилган, уларнинг шаклланиш асослари этимологик жиҳатдан очиб далилланган;

ўзбек ва инглиз халқ табобатида оид «касаллик», «даволовчи шахс», «ҳомилдорлик» семали бирликларнинг лингвокультурологик хусусиятлари миллий-маданий фарқлар нуқтаи назаридан ёритиб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

тиббий терминларнинг парадигмаларга таснифланиши ва улар ичида синонимик, антонимик, гипер-гипонимик, партонимик, кутбий антонимлар градуонимияси каби парадигматик муносабатларнинг аниқланиши ўзбек ва инглиз тилшунослигини, асосан, лексикология бўлимини янги илмий маълумотлар билан бойитишга хизмат қилган;

«Лингвокультурология», «Хорижий тилни ўқитишда маданиятлараро мулоқотни шакллантириш», «Терминология», «Тиббий лингвистика»,

«Чоғиштирма тилшунослик» каби фанларни ташкил этиш ва ўқитишда диссертация материалларидан самарали фойдаланиш мумкин;

«Ўзбекча-инглизча, инглизча-ўзбекча тиббий луғат» номли мобил (андроид) илова шаклидаги луғат тайёрланган (№ DGU 09649, Тошкент, 7 декабр 2020 йил). Ушбу луғат www.ziyouz.com сайтига жойлаштирилган¹.

Тадқиқот натижаларнинг ишончлилиги қўлланилган ёндашув, усуллар ва маълумотларнинг илмий ва бадиий манбалардан олингани, келтирилган таҳлиллар қиёсий-типологик, дифференциал-семантик, дескриптив, дистрибутив, лингвокультурологик, лингвостатистик ва компонент таҳлил методлари воситасида асосланганлиги, хулоса, тавсияларнинг амалиётда жорий этилганлиги, олинган натижаларнинг ваколатли тузилмалар томонидан тасдиқлангани билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти шундаки, унда тиббиётга оид лексик бирликлар семантик, парадигматик ҳамда лингвокультурологик асосда қиёсий тадқиқ этилган бўлиб, у ўзбек ва инглиз тиллари лексикологияси, лексикографияси, лингвокультурологияси, терминологияси, хорижий тилни ўқитишда маданиятлараро мулоқотни шакллантириш, қиёсий типология ва таржимашунослик билан боғлиқ илмий-назарий қарашларни тўлдиради ва кенгайтиради. Диссертация натижалари тиббий лингвистиканинг назарий жиҳатдан тараққий топишига хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти шундаки, ундан янги типдаги ўзбек ва инглиз тиллари корпусларини яратиш, мавжуд луғатлардаги изоҳ ва шарҳларни мукамаллаштиришда ҳамда янги таржима луғатларини тузишда кенг фойдаланиш мумкин. Бундан ташқари, аниқланган натижалар терминология ва лингвокультурологияга оид дарслик, ўқув қўлланмаларини яратиш учун имкон яратади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ўзбек-инглиз тиббий терминлари ва уларнинг лингвокультурологик тадқиқи юзасидан олинган илмий натижалар асосида:

турли тизимга мансуб тиллардаги тиббиётга оид *жарроҳ (surgeon)*, *суртма (ointment)*, *қизамиқ (measles)*, *яллигланиш (inflammation)* каби луғавий бирликларнинг макропарадигма, мезопарадигма, микропарадигма ҳамда супермикропарадигмаларга ажратилиш асослари ҳақидаги илмий-назарий хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилган ФА-Ф1-Г003 рақамли «Ҳозирги қорақалпоқ тилида функционал сўз ясалиши» (2012-2016) мавзусидаги фундаментал лойиҳанинг назарий қисмида фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институтининг 2021 йил 4 октябрдаги 272/1-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳа илмий далиллар билан

¹ Асос учун: Андроид учун китоблар // <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/105-android-uchun-kitoblar> (муружаат санаси: 11.04.2021).

бойитилди, хусусан, қорақалпоқ тилидаги тиббиётга оид лексик бирликларнинг ўзига хос жиҳатларини ёритишда муҳим аҳамият касб этди;

йиғилган 5000 га яқин тиббий терминлар ўртасидаги синонимик, антонимик, гипер-гипонимик, партонимик, градуонимик муносабатларга оид хулосалардан 2018-2019 йилларда олиб борилган Рур университетининг (Германия) «Cultural heritage of Uzbekistan in the world's collections (Ўзбекистон маданий меъроси жаҳон тўпламларида)» амалий лойиҳасида фойдаланилган (Германия Рур университетининг 2020 йил 16 ноябрдаги 11-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳа материаллари мукамаллаштирилди ва илмий-амалий далиллар билан бойитилди;

Ўзбек ва инглиз тилларидаги тиббиётга оид шахс, нарса, жараён, ҳолат ифодаловчи *бемор (patient), дори (medicine), даволаш (treatment), иситма (fever)* каби лисоний бирликларнинг лексик-семантик хусусиятлари тўғрисидаги хулосалардан Озарбайжон давлат педагогика университетиде бажарилган «Культурное наследие Узбекистана в собраниях мира (Ўзбекистон маданий мероси жаҳон тўпламларида)» (2018-2019 йиллар) номли амалий лойиҳасида фойдаланилган (Озарбайжон давлат педагогика университетининг 2021 йил 21 августдаги 263/21-FAW-сон маълумотномаси). Натижада лойиҳа ўзбек миллий-маданий маълумотлари билан бойишига эришилган;

Ўзбек ва инглиз халқларининг тиббиёт соҳасидаги қарашлари, тиббий терминологик тизимларидаги айрим ҳодисалар, икки халқнинг касаллик, даволовчи шахслар борасидаги миллий дунёқараши ҳақидаги хулосалардан «O'zbekiston» телерадиоканалининг «Бедорлик», «Таълим ва тараққиёт», «Миллат ва маънавият» эшиттиришларининг сценарийсини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий телерадиокомпаниясининг 2021 йил 7 сентябрдаги 04-25/1440-сонли маълумотномаси). Натижада ушбу кўрсатувлар илмий ва амалий жиҳатдан бойиган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 13 та, жумладан, 6 та халқаро, 7 та республика илмий-амалий анжуманларида муҳокама қилинган ва маъқулланган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича жами 22 та, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси томонидан докторлик диссертацияларининг асосий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 9 та (5 таси республика ҳамда 4 таси хорижий журналларда) мақола нашр этилган.

Тадқиқотнинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати, шартли қисқартмалар ва иловалардан иборат. Ишнинг умумий ҳажми 143 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг «Кириш» қисмида мавзунинг долзарблиги ва зарурати асосланган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, предмети ва объекти аниқланган. Тадқиқотнинг Ўзбекистон Республикаси фан ва технологиялар

таракқиётининг устувор йўналишларига мослиги кўрсатилиб, унинг илмий янгилиги ва амалий натижалари ёритилган. Олинган натижаларнинг ишончлилиги асосланиб, ишнинг назарий ва амалий аҳамияти очиб берилган. Тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг биринчи боби «**Тиббий терминлар ва уларнинг тадқиқи масалалари**» деб номланади. Бобнинг «Инглиз тилшунослигида тиббий терминларнинг ўрганилиши» деб номланган биринчи фаслида инглиз тилшунослигида тиббий лексикани ўрганиш борасида амалга оширилган тадқиқотларга эътибор қаратилади.

Жаҳон тилшунослигида тиббий терминларнинг ўрганилиши юзасидан кўплаб илмий тадқиқотлар юзага келган. Хусусан, инглиз тилшунослигида ҳам ушбу мавзуга доир изланишлар талайгина. Инглиз тиббий терминлари тилшуносликнинг ҳар соҳаси, шу жумладан, чоғиштира тилшунослик, таржимашунослик, тарихий тилшунослик, анъанавий тилшунослик, социолингвистика, корпус лингвистикаси, лингвокультурология, когнитив тилшунослик, психолингвистика ва бошқа шу каби йўналишлар доирасида тадқиқ қилинган. Хусусан, Г.Д.Арнаутов, М.В.Оганесян, Г.М.Аргег, Ҳ.Р.Вульф, И.Таавитсайнен, П.Пахта, Р.Б.Тейлор, М.Сильванович, М.К.Джонс, Б.Дзуганова, Е.И.Чупилина, И.В.Мотченко, М.В.Токарева, С.Маджаева, Е.Д.Маленова, Ф.Рипамонти, С.Зонтаг, Д.Луптон, Р.Магли ва бошқаларнинг илмий ишлари диққатга сазовор.

Инглиз тиббий терминологияси нафақат инглиз, балки жаҳон олимлари томонидан ҳам тадқиқ қилинган. Шу боис ушбу соҳа бўйича бажарилган тадқиқот ишларининг аниқ миқдорини белгилаш мушкул. Тиббий терминларнинг кун сайин ортиб бориши унинг доимий ҳаракатда эканлигини кўрсатади. Қолаверса, тиббиёт макрофан сифатида, ўз ичига кўплаб микрофанларни киритган ҳолда уларнинг терминологиясини ҳам қамраб олади. Демак, тиббий терминологик тизим ҳам макротизим сифатида, кўплаб макротизимлардан иборат. Бундан келиб чиқадики, терминларни ҳар бир макротизим доирасида тадқиқ қилиш уларнинг лингвистик хусусиятларини яхшироқ очиб беради. Инглиз тилшунослигида тиббий терминларнинг ўрганилганлиги бўйича олиб борган тадқиқот ишимиз шуни кўрсатдики, тиббий терминлар макротизим доирасида кўп ўрганилган, аммо аниқ макротизимлар бўйича кам тадқиқ этилган.

Бобнинг «Ўзбек тилшунослигида тиббий терминларнинг ўрганилиши» деб номланган иккинчи фаслида ўзбек тилшунослигида тиббиёт терминологиясини ўрганишга бағишланган тадқиқотларга эътибор қаратилади, бу йўналишдаги илмий ишлар қисқача таҳлил этилади.

Ўзбек тилшунослигида айнан тиббий терминология масалалари бўйича дастлабки тадқиқотлар 1930-йиллардан бошланган, дейишимиз мумкин. Шу даврдан бошлаб тиббий терминларнинг илк таржима луғатлари¹ чоп этилган.

¹ Нажмиддин Т.Х. Лотинча-ўзбекча-русча нормал макроскопик анатомия терминлари сўзлиги. – Т., 1933; Раҳматулин З. Русча-ўзбекча эмбриология терминлари сўзлиги. – Тошкент-Самарқанд, 1934; Русча-ўзбекча медицина луғати (бош муҳаррир: Тўракулов Ё.). 1-жилд (Абазия-Мята). – Т.: Ўздавмеднашр, 1962; 2-жилд

Таъкидлаш жоизки, бу даврда ҳукм сурган шўро тузуми мазкур луғатларнинг тилига ҳам катта таъсир кўрсатган. Олимлар рус тилидаги терминлар таржима луғатини тузиш билан бирга, тиббий терминларни ўзбек тилига ўгиришда рус тилини қолип сифатида олганлар. Ваҳоланки, шу пайтга қадар тиббий лексикада араб, форс, тожик тилларидан келиб чиққан терминлар кенг қўлланилар эди. Рус тиббий терминлари таъсирида ўзбек тиббий терминологияси русча байналмилал birlikлар билан бойиган.

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгандан кейин, тиббий терминларни амалда қўллашда ўзбек тили материалларидан кенг фойдаланишга жиддий эътибор қаратилди. Бу даврда кўплаб тиббий терминларнинг ўзбекча муқобилларини излашга ва улар билан алмаштиришга интилиш кучайди. Айтиш мумкинки, ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши ўзбек тиббий терминологиясининг ўзлигини танишига хизмат қилди. Бунда А.Қосимов, Ҳ.Холматов, А.Усмонхўжаев, О.Нажмиддинов, М.Муродова, К.Иномова, И.Зокиров, Я.Аллаёров, Ё.Тўракулов, М.Хўжамбердиев, Н.Мамасолиев, О.Сиддиқов, Р.Собиров, Ҳ.Холматов, В.Литвиненко, Р.Собиров, М.Маҳмуд, М.Тўрахонова, М.Ҳамроев, М.Қосимова, Е.Боситхонова, Р.Назирова, В.Аваков, Т.Қурбонов, Қ.Қурбонов, Б.Сангилов¹ ва бошқаларнинг чоп этган луғатлари муҳим аҳамият касб этган. Шу кунга қадар ҳам бу жараён давом этиб келмоқда².

Ўзбекистонда мазкур соҳа луғатларининг мавжудлиги ҳамда кўплиги, лексикография соҳасининг катта ютуғи бўлиб, улар ёрдамида тиббий терминлар амалий жиҳатдан тадқиқ қилинишига эришилган. Аммо қиёсий-типологик тадқиқимиз, ўзбек луғатшунослиги инглиз лексикографиясига қараганда катта хажмли, расмли ва электрон ҳисоблаш машиналари учун дастур шакли мавжуд тиббий луғатларга эга эмаслигини кўрсатди.

(Наблюдение-Яшур). – Т., 1971; Якубова С.И., Тўлаганов Ф.Ж. Русча-лотинча-ўзбекча тиббий луғат (Русско-латинско-ўзбекский медицинский словарь). – Т., 1978; Ибодов Н., Лемпель Н. Анатомиядан қисқача лотинча-русча-ўзбекча луғат (2-нашр). – Т.: Медицина, 1982 ва б.

¹ Қосимов А., Холматов Ҳ. Русча-ўзбекча-лотинча фармацевтик терминлар луғати. – Т.: Ибн Сино, 1990; Холматов Ҳ., Қосимов А. Русча-лотинча-ўзбекча доривор ўсимликлар луғати. – Т.: Ибн Сино, 1992; Усмонхўжаев А., Нажмиддинов О., Муродова М. Мўжаз тиббий луғат: тиббий атамалар русча-ўзбекча луғати. – Т., 1992; Иномова К. Нормал физиологиядан русча-ўзбекча луғат. – Т.: Ибн Сино, 1993; Зокиров И., Аллаёров Я. Акушерлик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Самарқанд, 1994; Муаллифлар жамоаси. Тиббиёт қомусий луғати (бош муҳаррир –Тўракулов Ё.). – Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1994; Хўжамбердиев М., Мамасолиев Н., Сиддиқов О. Беморлар парваришига доир русча-ўзбекча изоҳли луғат. – Т.: Абу Али ибн Сино, 1995; Муаллифлар жамоаси. Русча-лотинча-ўзбекча тиббий терминлар изоҳли луғати (бош муҳаррир – Ё.Тўракулов). – Т.: Камалак-Хазина, 1996; Қосимов А. Тиббиёт ходимлари луғати (русча-ўзбекча, ўзбекча-русча тиббий терминлар). – Т.: Абу Али ибн Сино, 1998; Собиров Р., Холматов Ҳ., Литвиненко В., Собиров Р. Доривор ўсимликларнинг лотинча-русча-ўзбекча-арабча-форсча луғати. – Т.: Абу Али ибн Сино, 1999; Қосимов А. Тиббий терминлар изоҳли луғати. I жилд. – Т.: Абу Али ибн Сино, 2003; II жилд. – Т.: Абу Али ибн Сино, 2003; III жилд. – Т.: Меҳридарё, 2008; IV жилд. – Т.: Меҳридарё, 2008; Усмонхўжаев А., Маҳмуд М., Тўрахонова М., Ҳамроев М. Ўзбек халқ табobati атамаларининг изоҳли луғати. – Т.: Янги аср авлоди, 2005; Қосимов А., Қосимова М. Инглизча-ўзбекча-русча, ўзбекча-инглизча-русча анатомик терминлар луғати. – Т.: Меҳридарё, 2006; Усмонхўжаев А., Боситхонова Е., Назирова Р., Тўрахонова М. Тиббий терминлар энциклопедик луғати. 2 жилдли. – Т.: Сугдиёна, 2010; Усмонхўжаев А., Боситхонова Е., Аваков В., Тўрахонова М. Катта тиббиёт ўқув луғати (русча-ўзбекча). – Т.: Ношир, 2011; Қурбонов Т., Қурбонов Қ. Тиббий атамалар луғати. – Т.: Муҳаррир, 2011; Сангилов Б. Русча тиббий терминларнинг ўзбекча изоҳли луғати. – Т.: Янги аср авлоди, 2011.

² Ахмедова М. Ўзбекча-лотинча-русча-инглизча тиббий луғат. – Фарғона, 2019; Абдулхаирова Ф. Тиббий метафоралар изоҳли луғати. – Т.: Баёз, 2021. ва б.

Фикримизча, луғатшунос олимларимиз уларнинг шу каби жиҳатларига келусида алоҳида эътибор қаратиши лозим. Зеро, XXI аср китобхони учун кенг қамровли, кўп терминларни ўз ичига олган ва ҳар томонлама қулай луғатдан фойдаланиш афзалроқ.

Ўзбек тиббий терминология масалалари назарий жиҳатдан ҳам бир нечта илмий ишларда махсус тадқиқот объекти сифатида танланиб олинган ҳолда ўрганилган. Жумладан, Д.Бозорова¹, А.Хусанов², А.Қосимов³ ва З.Мираҳмедоваларнинг⁴ диссертацияларида тиббиётнинг маълум бир кичик терминологик тизимининг ички структураси, ташқи бойиш манбалари, нуқсонлари ҳақидаги фикр-мулоҳазалар ўз ифодасини топган.

Ўзбек тилшунослигида тиббий терминлар лингвомаданий жиҳатдан эндигина ўрганишга киришилди. Хусусан, Н.Гайбуллаеванинг диссертациясини⁵ кўрсатишимиз мумкин. Унинг тадқиқотида ўзбек жамиятига хос тиббий эвфемаларнинг миллий-этник, гендер хусусияти, нутқий занжирдаги қиймати, мулоқот жараёнида этносоциал хосланиши ижтимоий синф, ижтимоий роль, ижтимоий мавқе, ижтимоий вазият каби омиллар доирасида воқеланиши асосланган.

Тиббий терминларнинг метафорик моделлаштиришнинг ўзига хос хусусиятларини очиб беришда Ф.Абдулхаированинг тадқиқоти аҳамиятга молик. Унда тиббий термин-метафораларнинг ўзбек тилида пайдо бўлиш давридан то ҳозирги кунга қадар тадрижий ривожланиш қонуниятлари, бошқа тиллар билан муносабати ва бу жараёнларга бевосита таъсир ўтказган буюк мутафаккирларимиз Маҳмуд Кошғарий ва Абу Али ибн Сино асарларида фойдаланилган терминлар хусусиятлари очиб берилган. Қолаверса, тиббий термин-метафораларнинг когнитив ва миллий-маданий хусусиятлари ва медицина терминларини унификациялаш ва тартибга солишда тиббий термин-метафораларнинг эмоционал-баҳоловчи ва тажрибани етказиб берувчи восита сифатидаги ўрни очиб берилган⁶.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, ўзбек тилшунослигида тиббий терминлар маълум даражада тадқиқ қилинган. Бу ишлар кўпроқ анъанавий (қисман тарихий) тилшунослик йўналишида амалга оширилган. Юқоридаги тадқиқот ишларида аниқланган натижалар, билдирилган фикрлар ва таклифлар келгусида тиббий терминларни тадқиқ қилишда асос вазифасини бажара олишига ишончимиз комил.

Бобнинг учинчи фасли «Тиббий терминларни тартибга солиш муаммолари» деб номланади. Замонавий тиббий терминологияда бир қанча нуқсон ва камчиликлар мавжудлиги кўп жиҳатдан шу кунга қадар

¹ Базарова Д.Х. Семантика наименований частей тела и производных от них в тюркских языках: автореф. дис.канд. филол. наук. – Т., 1967. – 27 с.

² Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке: дис.канд.филол.наук. – Т., 1982.

³ Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: дис.канд.филол.наук. – Т., 1982.

⁴ Мираҳмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол.фан.номз.дис. – Т., 1994.

⁵ Гайбуллаева Н.И. Ўзбек тилида тиббий эвфемалар (тиббий даврий нашр материаллари асосида): Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореф. – Бухоро, 2019. – 50 б.

⁶ Абдулхаирова Ф.И. Ўзбек тилида тиббиёт атамаларининг метафорик манзараси: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Т., 2021. – 132 б.

ўзлаштирилган терминларнинг кўплиги сабабдир. Улар тарихий ҳодисалар таъсирида тиббиёт соҳасини нафақат керакли, балки ортиқча тушунчалар билан бойитган. Уларни бартараф қилиш учун, имкон борича ўзбек тилининг лексик имкониятларидан фойдаланиб, терминология тамойилларига жавоб бера оладиган ҳолда, миллийлаштиришга эътибор қаратмоқ лозим. Мисол тариқасида инглиз тилидаги *doctor, receipt, diagnose, dose, ozaena, coronavirus va б.* терминларнинг ўзбек тилидаги муқобиллари таҳлил қилиниб, керакли тавсиялар берилди.

Д.С.Лотте таъкидлаганидек: «Кенг тарқалган ҳамда чуқур илдиз отган терминларни (у шу тилники ёки ўзлаштирама бўлишидан қатъий назар) ҳатто анча номақбул бўлганда ҳам тилдан сиқиб чиқариш қийин (баъзи ҳолларда мутлақо иложи йўқ) масаладир¹». Тиббиётга оид бирликлар ичида ҳам шундай муаммо кузатилади. Бундан уларни тартибга солиш ғоят нозик вазифа эканлиги кўринади. Бу масала тилшунос ва тиббиёт мутахассисларининг кўпроқ эътибор қаратишини, махсус планда тадқиқот ишлари бажарилишини талаб этади. Юқорида келтирилган маълумотларга асосланиб айтиш мумкинки, бугунги кунда умумий тилшуносликдан *тиббий лингвистиканинг* алоҳида йўналиш сифатида ажралиб чиқишига катта эҳтиёж мавжуд. Зеро, бошқа йўналишлар сингари, тиббий лингвистика ҳам ўз предмети, объекти, вазифалари ва ечилиши зарур бўлган кўплаб муаммоларга эга. Мазкур ғоя инглиз олими Х.Вульф, рус тилшунослари З.Палютина, Е.Медведковалар томонидан ҳам қўллаб қувватланган². Бизнинг фикримизча, замонавий ўзбек тиббий терминологик тизимини тартибга солишда бу энг устувор ечим бўлиб, тиббий дискурснинг яхшироқ тушунилишига хизмат қилади.

Диссертациянинг «**Ўзбек-инглиз тиббий терминлари парадигмаси**» деб номланган иккинчи бобида ўзбек ва инглиз тилидаги тиббий терминларнинг парадигматик ва семантик хусусиятлари ёритилган.

Шу кунга қадар ўзбек тиббий терминологик тизимини ўрганишга бағишланган монографик тадқиқотлар ичида З.Мираҳмедованинг «Ҳозирги ўзбек тилининг анатомик терминологияси» диссертациясида³ анатомияга оид терминлар лексик-парадигматик жиҳатдан тадқиқ қилинган. Шу сабабли биз анатомия соҳасидан бошқа барча тиббий бирликларни ўз тадқиқот объектимиз сифатида ўрганишни маъқул кўрдик, уларни шахс, нарса, ҳолат, жараён номлари каби парадигмаларга ажратиб тадқиқ қилишни лозим топдик. Ушбу парадигмалар таркиби катта бўлиб, уларга кирувчи бирликлар иерархик (поғонали) муносабатни вужудга келтиради. Шунинг ҳисобга олган ҳолда, уларни *макропарадигма* (*macro* – юнон. катта⁴), *мезопарадигма* (*mezzo*

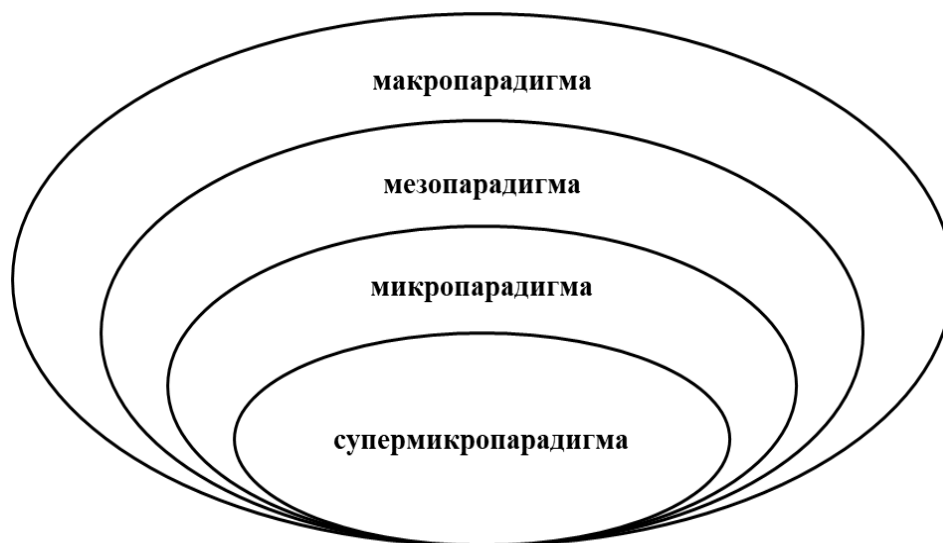
¹ Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения терминов и терминологических элементов. – М., 1982. – С. 98.

² Henrick R. Wulff. The language of medicine// Journal of the royal society of medicine, 2004; 97. - P. 187-188; Палютина З. Медицинская лингвистика как новое научное направление: проблемы становления и развития// Медицинский вестник Башкортостана. Том 8, № 3, 2013. – С. 104-106; Медведкова Е. Медицинская лингвистика// Преподавание и изучение иностранных языков в поликультурном образовательном пространстве (сборник научно-методологических статей). – Йошкар-Ола, 2018. – С. 16-20.

³ Мираҳмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол.фан.номз.дис. – Т., 1994. – Б. 24-68.

⁴ Macro// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

– италян. ўрта¹), *микроради́гма* (*micro* – юнон. кичик²) ва *супермикроради́гма* (*super* – жуда³, *micro* – юнон. кичик)лар каби тизимлаштириш мақсадга мувофиқдир (1-расм).

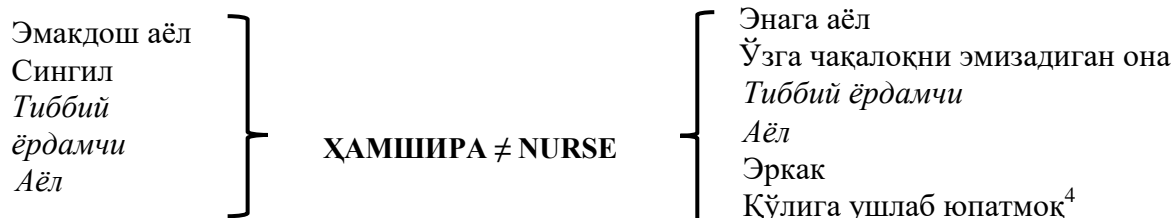

1-расм. Иерархик муносабатли парадигма номлари

Ҳар бир парадигмага кўп лисоний бирликлар мажмуи сифатида қаралиб, макроради́гма сифатида ёндашилган.

Иккинчи бобнинг биринчи фаслида «шахс» умумий семали тиббиётга оид бирликлар қуйидаги гуруҳларга ажратилди: 1. «Тиббиёт ходими» тушунчасини ифодаловчи терминлар мезоради́гмаси: «Шифокор» муштарак семали бирликлар микропаради́гмаси (бирлаштиручи семаси «даволовчи», муштарак семаси «шифокор» бўлган шахс номлари супермикроради́гмаси, бирлаштирувчи семаси «ташхис амалиётларини бажарувчи», муштарак семаси «шифокор» бўлган шахс номлари супермикроради́гмаси), «Тиббий ёрдамчи» муштарак семали бирликлар микропаради́гмаси. 2. «Бемор» тушунчасини англатувчи терминлар мезоради́гмаси. 3. «Тиббий фаолиятдаги учинчи шахс» тушунчасини ифодаловчи терминлар мезоради́гмаси.

Ушбу фаслда *ҳамишра* ва *nurse* (2-расм), *доя* ва *midwife*, *бемор* ва *patient* сингари терминлар қиёсланди.

2-расм. Ҳамишра ва nurse лексемаларининг семалари

¹ Mezzo// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

² Micro// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

³ Super// www.dictionary.com > browse > super (date of access: 28.03.2021)

⁴ Қуйидаги манбаалардан олинди: Nurse // <https://sentence.yourdictionary.com/nurse;> Nurse // <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/nurse?q=Nurse> (date of access: 22.07.2020).

Олиб борилган семантик тадқиқ мазкур мезопарадигма элементларининг иккала тилда биров фарқланадиган хусусий семалари мавжудлигини аниқ кўрсатиб бера олди. Бундан келиб чиқадики, биз уларни бир гуруҳга бирлаштирган бўлсак-да, аслида бир-бирига тўлиқ эквивалент бўла олмаслигини эътиборга олиш лозим.

Иккинчи бобнинг иккинчи фаслида тиббий воситаларни англатувчи нарса номлари парадигмаси таҳлил қилинган бўлиб, унинг аъзолари қуйидагича таснифланди: 1. Асбоб номлари мезопарадигмаси. 2. Анжом номлари мезопарадигмаси. 3. Ускуна номлари мезопарадигмаси. 4. Фармаконимлар мезопарадигмаси: дори шакллари номлари микропарадигмаси, дори препаратлари номлари микропарадигмаси (дори препаратларининг халқаро патентланмаган номлари супермикропарадигмаси, савдо номлари супермикропарадигмаси, кимёвий номлар супермикропарадигмаси), доривор ўсимлик номлари микропарадигмаси, қўшимча дори воситалари номлари микропарадигмаси. 5. Бошқа номлар мезопарадигмаси.

Шунингдек, мазкур гуруҳ birlikлари ичида партонимик (бутун-бўлак) муносабат кўп учраши таъкидланиб, мисоллар асосида очиб берилди.

Иккинчи бобнинг учинчи фаслида, «ҳолат» умумий семали лисоний birlikлар қуйидагича гуруҳланди: 1. Нопатологик (яъни физиологик) ҳолат номлари мезопарадигмаси. 2. Патологик (яъни, касалликка оид) ҳолат номлари мезопарадигмаси: эпонимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси («Кашфиётчи шифокор» эпонимик касалликлар супермикропарадигмаси, «Бемор» автоэпонимлари супермикропарадигмаси, илоҳий ва мифологик номлар билан боғлиқ эпонимик касалликлар супермикропарадигмаси, бадий асар қаҳрамонлари билан боғлиқ эпонимик касалликлар супермикропарадигмаси); соматизмлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; зоонимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; орнитонимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; фитонимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; топонимлар иштирок этган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; колоронимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; йил фасллари номи иштирок этган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси; сон қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikлар микропарадигмаси.

Мазкур фаслда ҳар бир гуруҳ таркибига кирувчи ўзбек ва инглиз тилидаги лексемалар ўзаро чоғиштирилди. Мисол учун колоронимлар (ранг номлари) қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи birlikларнинг аксарияти иккала тилнинг терминологик тизимида бир хил кўринишга эга бўлмаганлиги боис (яъни байналмилал эмас), уларни алоҳида ажратишни маъқул кўрдик; шакл жиҳатдан ўхшашлари умумий ҳолда кўрсатилди (1-жадвал):

1-жадвал. Колоронимлар қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар

Ранг номи	Ўзбек тилида	Инглиз тилида
Оқ	оқ қон (<i>leucosis</i>), кўзга оқ тушиши (<i>leucoma</i>), оқ доғлар касаллиги (<i>vitiligo</i>)	<i>white matter disease</i> (агнозия), <i>white plague</i> (туберкулёз)
	оқ пьедра → <i>white piedra</i> , оқ халат гипертензияси → <i>white coat hypertension</i>	
Сариқ	сарик – <i>jaundice</i> , сариқ иситма – <i>yellow fever</i> , сариқ тирноқлар синдроми – <i>yellow nail syndrome</i>	
Кўк	кўк йўтал (<i>whooping cough</i>), кўксув (<i>glaucoma</i>), кўк яра (<i>carbuncle</i>)	<i>blue disease</i> (цианоз)
Қизил	системали қизил бўрича (<i>systemic lupus erythematosus</i>), қизамиқ (<i>measles</i>)	-
	қизилча → <i>rubella</i> (лотин. қизғиш)	
Қора	қорасон (<i>gangrene</i>), қора оқсоқ (<i>brucellosis</i>), қора ҳалак (<i>Crimean-Congo hemorrhagic fever</i>)	<i>black fever</i> (висцерал/ички лейшманиоз), <i>black death</i> (ўлат), <i>blackwater fever</i> (гемоглобинурия)
	қора чечак → <i>black smallpox</i> , қора пьедра → <i>black piedra</i>	

Колоронимик касаллик номлари инглиз тилига нисбатан ўзбек тилида кўпчиликни ташкил қилади (ўзбек тилида 19 та, инглиз тилида 14 та аниқланди).

Қиёсланаётган тиллардаги йил фасли номи қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар ичида ҳам умумий ва фарқли хусусиятлар аниқланди (2-жадвал):

2-жадвал. Таркибида йил фасли номи мавжуд касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар

Йил фасли номи	Ўзбек тилида	Инглиз тилида
Ёз	-	<i>summer-heat disorder, summer diarrhea</i>
Куз	-	<i>autumnal asthenia, autumn fever</i>
Қиш	-	<i>winter diarrhea, winter vomiting bug</i>
Баҳор		<i>spring catarrh, spring warmth disorder, spring fever</i>
	баҳор катарри → <i>spring catarrh</i> , рус баҳор-ёз энцефалити → <i>Russian spring-summer encephalitis</i>	

Ушбу гуруҳ аъзолари бирикмалар ҳисобланиб, уларнинг миқдори инглиз тилида кўпроқдир. Ўзбек тилида қуйидаги касаллик номлари уларнинг ўрнида қўлланилади: иссиқ уриши/дам олиб қолиши – *summer-heat disorder* ўрнида, ичкетиш/диарея – *summer diarrhea* ўрнида, астения – *autumnal asthenia* ўрнида, ичкетиш/диарея – *winter diarrhea* ўрнида, норовирус – *winter vomiting bug* ўрнида, иситма – *spring fever* ўрнида.

Демак, ўзбек тиббий лексикаси аксарият касалликларни йил фаслига кўра таснифламайди, уларни умумий тарзда (йил фасли номларини ўз ичига олмаган ҳолда) аташ билан кифояланади.

Таркибида сон қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар кўпроқ инглиз лексикасида учраши куйидаги расмда берилган намуналардан англаш мумкин (3-расм):

○	Ўзбек тилидаги вариантлари	○	Инглиз тилидаги синонимлари	●	Инглиз тилида
	1. Қизамиқ		1. Measles		1. First disease
	2. Скарлатина		2. Scarlet fever		2. Second disease
	3. Қизилча		3. Rubella		3. Third disease
	4. -		4. Duke disease (now -)		4. Fourth disease (now -)
	5. Инфекцион эритема		5. Erythema infectiosum		5. Fifth disease
	6. Росеола/Розеола		6. Roseola		6. Sixth disease
	7. Паттачачи иситмаси		7. Pappataci fever		7. Three-day fever
	8. Тренч иситмаси		8. Trench fever		8. Five-day fever
	9. Денге иситмаси		9. Dengue fever		9. Seven-day fever

3-расм. Таркибида сон қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар

Юқоридаги чизмада, инглиз тилида таркибида сон қатнашган касаллик ҳолатини ифодаловчи бирликлар синонимик қатор ҳосил қилиб, ўзбек тилидаги шу касаллик номлари билан муштаракдир. Аммо бу билан ўзбек тилида сон қатнашган касалликлар номи йўқ деб бўлмайди. Чунончи, 2019 йилда бутун дунёга тарқалган *коронавирус* касаллиги *COVID-19* номи билан ҳам машҳур. Ўзбек тилига ушбу аббревиатуралашган касаллик номи инглиз тилидан тўлалигича ўзлаштирилган:

Жорий йилнинг 11 апрель ҳолатида вилоятимизда 18 нафар ўқитувчи ва 29 нафар ўқувчида «COVID-19» инфекцияси аниқланган. (Зарафшон газетаси, 43 (23.479)-сон)

Инглиз тилида ҳам *COVID-19* лексемаси қўлланилади. Ушбу аббревиатура таркиби *CO* – «*corona* (тожсимон/тождор)», *VI* – «*virus* (вирус)», *D* – «*disease* (касаллик)», *19* – «2019 йил (шу йил пайдо бўлган)»дан иборат:

The COVID-19 pandemic is an inherently complex problem. (R. Hamleton, Cities and Communities Beyond COVID-19)

(COVID-19 пандемияси бу табиатан мураккаб муаммо.)

Бундан ташқари, *безгак/malaria* касаллигининг уч кунлик *безгак (malaria tertiana)*, тўрт кунлик *безгак (malaria quartana)* каби турлари мавжуд бўлиб, улар ҳам алоҳида термин сифатида иккала тилнинг тиббий лексикасида қўлланилади.

Бу бобда, шунингдек, кутбий антонимлар градуонимияси «ҳолат» умумий семали бирликлар орасида кўп учраши аниқланган. Мазкур турдаги градуонимик қаторда икки бир-бирига зид маъноли бирликлар қаторнинг қарама-қарши кутбларида (томонларида) жойлаштирилади. Мазкур лингвистик ҳодисани тадқиқ этган Ж.Джумабаева ўзининг докторлик

диссертациясида шундай фикрларни берган: «Қутбий антонимлардан ясалган градуонимик қатор уч аъзоли бўла олади, уларнинг марказидаги лексема кўп ҳолларда барча антонимик жуфтликлар учун бир хил бўлади. Қутбий антонимлар градуонимик қаторининг ўртасида ҳар доим *normal* (нормал) сўзи жой олади: *heavy*→*normal*→*light*, *deep*→*normal*→*shallow*¹». Шу асосда градуонимик қаторларни ҳосил қила оладиган ҳолат ифодаловчи лексемалар таҳлил қилинди ва мисол тариқасида 27та қутбий антонимлар градуонимик қатори келтирилди. Улар «гипо- (юнон. кам)» ва «гипер- (юнон. кўп)»; шунингдек, «микро- (юнон. кичик)» ва «макро- (юнон. катта)» семантик қисмли бирликлар билан намоён бўлди: *гиповитаминоз*→*нормал*→*гипервитаминоз*, *микрoгения*→*нормал*→

Иккинчи бобнинг навбатдаги фаслида жараён ифодаловчи тиббий терминлар муайян маъно гуруҳларига ажратилди: 1. Шифокор аралашуви билан содир бўладиган тиббий фаолиятга оид жараён номлари мезопарадигмаси: ташхис қўйиш характеридаги жараён номлари микропарадигмаси, даволаш характеридаги жараён номлари микропарадигмаси (терапевтик даволаш характеридаги жараён номлари супермикропарадигмаси, жарроҳлик амалиёти йўли билан даволаш характеридаги жараён номлари супермикропарадигмаси), касалликни олдини олиш характеридаги жараён номлари микропарадигмаси. 2. Организмда содир бўладиган жараён номлари мезопарадигмаси.

Жараён ифодаловчи бирликларни тадқиқ қилиш мобайнида айрим терминларнинг тиббий перифериядан чиқиб бошқа соҳада ҳам қўллана олиши (транстерминлашиши) мумкинлиги аниқланди. Хусусан, *операция* лексемаси «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да банк, компьютер, математика, молия, савдо, суғурта, саноат, техника, тиббиёт ва ҳарбий соҳа терминологияларида қўлланилиши қайд этилган (ЎТИЛ-3, 129-бет). Шунингдек, «BI операцияси» кинофильми орқали мазкур лексеманинг жиноят соҳасида ҳам қўллана олишидан хабаримиз бор. Транстерминлашиш жараёнида терминлар семантик жиҳатдан кўп ўзгаришга дуч келса-да, бизнинг фикримизча, барибир таркибидаги туб маъносини сақлаб қолади. Юқорида таҳлил қилинган *операция* лексемаси ҳаётимизнинг турфа соҳаларида қўлланилса ҳам, аммо ҳар доим негизида «иш», «ҳаракат», «фаолият», «жараён» мазмунлари ётади. Зеро, *операция* лексемаси лотин тилидан келиб чиққан бўлиб, «иш», «ҳаракат», «фаолият», «жараён» маъноларини ифодалайди (ChEDEL, page 351).

Тадқиқимиз учун олинган тўртта парадигмага макропарадигма сифатида ёндашилди; унинг ички бўлинмалари эса мезопарадигма, микропарадигма, супермикропарадигма деб тадқиқ қилинди. Умумий ҳисоблаганда:

¹ Джумабаева Ж.Ш. Ўзбек ва инглиз тилларида лексик ҳамда стилистик градуонимия: филол.фан. докт...дис.автореф. – Тошкент, 2016. – Б. 18.

	Шахс номларини англлатувчи тиббий терминлар	Тиббий воситаларни англлатувчи нарса номлари	Ҳолат ифодаловчи тиббий терминлар	Жараён ифодаловчи тиббий терминлар	Жами
Макропарадигма	1	1	1	1	4
Мезопарадигма	3	5	2	2	12
Микропарадигма	2	4	9	3	18
Супермикропарадигма	2	3	4	2	11
Жами	8	13	16	8	45

Бунинг натижаси ўлароқ, «Шахс номларини англлатувчи тиббий терминлар», «Тиббий воситаларни англлатувчи нарса номлари», «Ҳолат ифодаловчи тиббий терминлар», «Жараён ифодаловчи тиббий терминлар» схемалари чизилди (1; 2; 3; 4-иловаларга қаранг).

Диссертациянинг «Ўзбек-инглиз тиббий терминларининг лингвокультурологик хусусиятлари» деб номланган учинчи бобида ўзбек ва инглиз халқ табобати атамаларининг лингвокультурологик хусусиятлари очиб берилган ва улар бадиий адабиётлардан олинган мисоллар орқали асосланган.

Бобнинг “Касаллик” семали бирликлар” фаслида қиёсланаётган лингвомаданиятлардаги эскича касал, сил, мохов, нес, чипқон, захм, куйдирги, ўлат, вабо, чечак, эшакем, қуёнчиқ, нотапонлик каби тушунчалар тадқиқи ўз ифодасини топган.

Ҳар бир миллат маданиятида касаллик номларини ифодаловчи турли қарашлар мавжуд. Улар шу халқ дунёқарашини, динини, урф-одатини, яшаш тарзи ва тарихини ўзида акс эттиради. Қадимда ўта хавфли касаллик номлари табулаштирилган ва ханузгача бу жараён давом этиб келмоқда. Тилшунос *Denis Jamet* буни қуйидагича изоҳлайди:

касалликлар ўлимга олиб келади (рак, ОИТС ва б.);

қўрқув (ўлимдан қўрқиш, касалланишдан қўрқиш ва б.)¹.

Айтиш мумкинки, касаллик номларининг халқ номенклатурасида ушбу икки омил доим сезилиб туради. Кейт Барридж ва Кит Алланларнинг қайд этишича: «Ўрта аср касаллик номларининг тадқиқи шуни кўрсатадики, қаерда қўрқув ва жаҳолат бўлса, ўша ерда одатда эвфемизм мавжуд бўлади²». Дарҳақиқат, ўрта асрларда ғарбда кўп касаллик номларининг таркибида *ёвузлик (evil)* сўзи қатнашган. Жумладан: *the foul evil* – даҳшатли ёвузлик (захм касаллиги), *the falling evil* – қулаётган ёвузлик (*эпилепсия* касаллиги), *king’s evil* – қирол ёвузлиги (*сил* касаллиги)³:

¹ Denis Jamet. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? // *Lexis* [Online], 12, 2018. – P.10. URL: <http://journals.openedition.org/lexis/2397> (date of access: 25.03.2020).

² Allan Keith, Burrige Kate. Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon. – New York: Oxford University Press, 1991. – Б. 180.

³ Allan Keith, Burrige Kate. Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – P. 205.

«Asturias, there is a foul evil in this land» said the knight. (R.M.Villarreal, A Story of the Fourth Crusade)

(«Астурия, бу ерда даҳшатли ёвузлик бор», - деди рицарь.)

Ҳаттоки, *касал* (сифат сўз туркуми) маъносини ифодалайдиган *ill* сўзи ҳам этимологик жиҳатдан «ёвуз» маъносини ифодалайди:

III. Evil¹ (*Касал*. Ёвуз)

Мазкур бобда «касаллик» семали эпонимлар ҳам тадқиқ қилинди. Маълумки, улар ҳар бир давлатнинг миллий, маданий ва тарихий меъросини бойитади. Ўрганишлар натижасида ўзбек тиббий терминлари ичида миллий-эпонимик характердаги бирликлар аниқланмади. Бироқ Буюк Британия халқининг лингвомаданиятида бундай терминлар анча миқдорда мавжуд. Ишда интернет манбаалари² асосида этимологик жиҳатдан фақат Буюк Британия (Шотландия, Уэльс, Англия, Шимолий Ирландия) ҳудудида истиқомат қилган кишилар исми, фамилияси ёхуд уларга қарашли бадий асар қаҳрамонининг исмини ўз ичига олган касаллик номлари ажратиб чиқилди ва ўзбек тилига таржима қилинди. Тадқиқ қилинган эпонимик бирликларнинг лингвостатистик таҳлили шифокор фамилияси билан аталган касалликлар миқдор жиҳатдан энг кўпини (87 фоизини) ташкил қилишини кўрсатди. Бундан кўринадики, ғарб лингвомаданиятида касалликни аниқлаган шахс ўз фамилиясини тарихда қолдириш учун интилади. Натижада Буюк Британия халқининг лингвомаданияти янада бойиган.

Абу Али ибн Сино каби машҳур тиб илми вакиллари шарқ табобатига сезиларли ҳисса қўшганлигига қарамасдан, уларнинг номларини ҳеч бир тиббиётга оид терминда кўрмаймиз. Ғарб тиббиётида бу каби эпонимик номенклатурадан англашиладиган персонализм руҳияти ҳамда шарқ тиббиётида бундай ҳолат кузатилмаганлигига сабаб маданиятимиз, менталитетимиз, деб ўйлаймиз. Зеро, шарқ маданиятида ўзини кўрсатмаслик, камтарлик, антиэгоистик характер кучли. Бу каби дунёқараш илм-фанга ҳам ўз таъсирини кўрсатмай қолмаган, албатта.

Бобнинг иккинчи фасли “Даволовчи шахс” семали бирликлар” деб номланади. Халқ табобатидаги «даволовчи шахс» семали бирликларни икки синфга ажратиш мумкин: *мистик* ҳамда *эмпирик* бирликлар. Қайд этиш лозимки, ўзбек ва инглиз лингвомаданиятини ёритишда улар восита бўлиб хизмат қилади. Айниқса, мистик бирликлар ўзбек халқининг илоҳий кучларга, дуоларга; инглиз халқининг эса сеҳр, жодуга бўлган ишончи баландлигини кўрсатади.

Ўзбек халқининг дунёқарашидаги бундай тушунчалар мистик даволовчи шахсларнинг пайдо бўлишига катта ҳисса қўшган. Ушбу кичик лексик майдон бирликлари компонент таҳлил қилинганда, ўзбек халқининг дунёқараши исломий тушунчалар билан қоришганлиги кузатилди.

¹ Skeat W.W. An Etymological Dictionary of the English Language. – New York: Courier Corporation, 2013. – P. 287.

² List of eponymous diseases // https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_eponymous_diseases (date of access: 10.01.2021); Haemophilia B // <https://patient.info/doctor/haemophilia-b-factor-ix-deficiency> (date of access: 11.01.2021).

Азайимхон, бахши, домла, дуохон, жинкаш, киннакаш (кинначи), мулла, отин, парихон, қасидахон, қори, эшон шулар жумласидандир. Улар муқаддас ислом китоби – Қуръонни (ва унда зикр этилган оятларни, сураларни) асосий даво воситаси сифатида қўллайди.

Келадиган домла унинг назарида биргина «куф-суф» қилсаёқ, хотини туриб кетадигандай эди. (Т.Малик, Ҳикоялар); Айрим инсонлар бемор бўлиб қолсалар, дарров табибликни даъво қилувчи жинкашларга мурожаат қилишади¹.

Шунингдек, *фолбин*, *фолчи* атамаларини ҳам мистик даволовчи шахслар каторига киритсак бўлади. Этимологик жиҳатдан, олдиндан таъбир айтувчи ушбу одамлар, халқнинг назарида, касалликни ҳам тузатади:

Сора фолбин: *Ўзлингни сариқ жин урибди, қизим. Сариқ эчки сўйиб, терисига болангни ўрайсан. Худо ўзи шифо беради, ана ариши-аълодан унинг табаррук овози эшитиланти, эшит!* (Х.Тўхтабоев, *Сариқ девни миниб*)

Касалликларни даволаш борасида юқорида санаб ўтилган шахсларга халқимизнинг ишончи катта. Бу жиҳат, инглиз лингвомаданиятида ҳам кўзга ташланади. Хусусан, уларда афсун ўқиб даволовчи шахслар бўлганлиги тарихий манбаларга² кўра аниқланди. Уларда *magician, sorcerer, witch, wizard* каби атамалар тилга олинган. Қайд этиш лозимки, ушбу шахс номлари аслида *афсунгарлик* соҳасининг бирликлари ҳисобланади. Аммо уларда ҳам «даволовчи шахс» семаси мавжуд:

When we be in trouble, or sickness, or lose anything, we run hither and thither to witches, or sorcerers, whom we call wise men... (Bishop Hugh Latimer, *Sermons*)

(Биз муаммога дуч келганимизда ёки касал бўлиб қолганимизда, ёхуд бирор нарсамизни йўқотиб қўйганимизда, жодугарларни излаб у ёқдан бу ёққа югурамиз, биз уларни донишманд деб атаймиз)

Ўзбек ва инглиз тилидаги жами мистик бирликларнинг қиёсий таҳлили, фақатгина ўзбек тилидаги мистик ифодаларнинг ҳанузгача ўз маъносида қўлланилаётганлигини маълум қилди. Бундан келиб чиқадики, ўзбек халқи ҳали ҳам ушбу даволовчи шахсларга ишонади. Инглиз тилидаги бирликлар эса, ҳозирги кунда ўзининг мистик характерини ва «даволовчи шахс» семасини йўқотганлигидан Буюк Британия халқининг афсунларга бўлган қараши ўзгаргани (салбий томонга) маълум бўлди.

«Даволовчи шахс» семали *эмпирик* бирликлар узоқ йиллар тажриба асосида орттирилган билим эгаларини ифодаловчи атамаларни ўз ичига олади. Ўзбек лингвомаданиятида улар *ҳаким, табиб, доя, синиқчи, жарроҳ* кабилар орқали ифода этилади.

Тиббий терминларнинг халқ нутқида вербаллашиши лингвомаданий жиҳатни акс эттиради. «Касалларни даволовчи олий маълумотли тиббиёт

¹ Жин чалиши ҳақида динимиз нима дейди? // <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/jin-chalishi-haqida-dinimiz-nima-deydi> (мурожаат санаси: 20.01.2021).

² Асос: Briggs R. *Witches and neighbors*. – London, 1997; Davies O. *Witchcraft, magic and culture*. – Manchester, 1999; *Languages of witchcraft, narrative, ideology and meaning in early modern culture* // edited by Clark S. – London: Basingstoke, 2001; Davies Owen. *Popular magic, cunning a folk in English history* – London, 2007.

ходими» тушунчаси замонавий тиббиётда *доктор*, *шифокор* терминлари билан ифодаланса, халқ амалий нутқида *врач*, *дўхтир* сўзларининг кўлланиши кўп кузатилади. *Врач* термини аслида рус тилидан ўзлаштирилган бўлиб, у халқ нутқида руслар истилосидан сўнг кириб келган ва ҳанузгача сақланиб қолинган. Бундан келиб чиқадики, лингвомаданий бирликлар тарихий ҳодисалар таъсирида пайдо қилиниши мумкин. *Врач* сўзини ўзбек халқининг ўтмишидан қолган лингвомаданий бирлик сифатида эътироф этамиз. *Доктор* терминини эса халқ ўз талаффузига *дўхтир* тарзда мослаштириб, яна бир лингвокультурамани ҳосил қилган:

Агар у йигитни дўхтир кўрса, касалини аниқлайди, дори беради, тузатади. (Ҳ.Ғулом, Мангулик)

Бобнинг учинчи фаслида ўзбек ва инглиз тилларидаги «ҳомилдорлик» семали бирликларнинг лингвокультурологик хусусиятлари тадқиқ этилган. Ушбу ҳолатни ифодаловчи сўзлар асосан метафорик усулда ясалганлиги бир томондан иккала тил учун умумий бўлса, бошқа томондан уларнинг негизида англашиладиган семантик ва стилистик маънолар қиёсланаётган халқларнинг менталитети фарқли эканлигини намоён қилади. Диссертацияда *боши қоронғилик, бўйида бўлиши, иккиқатлик, оғироёқлик, янги меҳмон кутиши* каби «ҳомилдорлик» семали бирликларнинг мазмунига эътибор қаратилган.

Инглиз тилида ҳам ҳомилдорликни метафорик тарзда ифодалайдиган бир қанча фразеологизмлар учрайди. Компонент таҳлил натижасида, уларнинг ижобий ва салбий коннотацияларга эгаллиги, «ҳомилдорлик» семали вулгар атамалар мавжудлиги аниқланди. Бу ҳолат ўзбек тилида кузатилмаган эди. Улар: *being knocked up, being in the pudding club, being up the duff, being up the pole, tin roof rusted* ва бошқалар. Мазкур ибораларда ҳомилдорлик ҳолати зўрланиш натижаси эканлиги англашилади. Фикримизча, бу ғарбча маданиятнинг, «очиклик» характерининг маҳсулидир. Зеро, дунёқараш тилнинг муҳим механизми бўлиб, лексикада акс этмай қўймайди.

Инглиз тилида ижобий коннотацияга эга фразеологизмларда ҳам маданий аспект сезилиб туради. Ишда *having a bun in the oven, having a pea in the pod, having a bat in the cave, the rabbit died, wearing the bustle wrong* иборалари талқин қилинган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, тиббий терминологияда *гестация*, *ҳомилдорлик* каби номлар билан аталувчи ҳомилдорлик ҳолати, халқ терминологиясида яна кўпгина шаклларга эга. Бу бирликларни тадқиқ этиб, уларда бўлажак фарзанд ва она халқ маданиятига хос тарзда метафорик ифода қилинганлиги кузатилди.

ХУЛОСА

1. Тиббий лексика илмий-техникавий соҳа бирликлари ичида энг бой ҳамда ўз ўрнида мураккаб терминологик тизимдир. У араб, форс, тожик, рус, юнон, лотин каби тиллардан аксарият тилларга, хусусан, ўзбек ва инглиз тилларига ҳам ўзлаштирилган термин ва терминэлементлардан иборат.

2. Тиббий терминлар тиббиёт илмини ўрганиш ва ўргатиш воситаларидан ҳисобланади. Улар нафақат тиббиёт мутахассисларининг, балки тилшуносларнинг ҳам диққат-марказида бўлиб, жумладан, инглиз ва ўзбек тилшунослигида бир қатор тадқиқот ишлари объекти бўлган.

3. Инглиз тилшунослигида амалга оширилган илмий ишларда тиббий терминологик тизим маълум даражада ўрганилган, бироқ аниқ микроtizимлар доирасида етарли даражада тадқиқ қилинмаган.

4. Анъанавий (қисман тарихий) тилшунослик доирасида ёзилган бир қатор тадқиқотлар ўзбек тиббий терминологик тизимини ўрганиш бўйича дастлабки қадамлар қўйилганлигини асослайди. Аммо тиббий терминлар ўзбек тилшунослигида лингвистиканинг замонавий йўналишлари нуқтаи назаридан етарлича таҳлил қилинмаган.

5. Ўзлаштирма терминларнинг кўплиги ўзбек тиббий терминологиясига хос муҳим хусусият бўлиб, унинг натижасида синонимия, полисемия сингари кўплаб муаммолар келиб чиқмоқда. Уларни тартибга солишда ўзбек тилининг лексик имкониятларидан фойдаланган ҳолда ҳамда терминология тамойилларига жавоб бера оладиган тарзда миллийлаштиришга ҳам эътибор қаратмоқ лозим. Бундан ташқари, *тиббий лингвистиканинг* умумий тилшунослиқдан ажралиб чиққан йўналиш сифатида фаолият юритиши ҳам бу масалани ҳал этишда катта аҳамиятга эга.

6. Тиббий терминларни умумий ва хусусий белгиларига кўра тизимли равишда катта (макро-), ўрта (мезо-), кичик (микро-) ва жуда кичик (супермикро-) парадигмаларга таснифлаш мақсадга мувофиқдир. Парадигматик тадқиқ ёрдамида 5000га яқин (ўзбек, инглиз) тиббий терминларнинг лексик-семантик жиҳатлари ўрганилиб, улар 4 та макропарадигмага, 12 та мезопарадигмага, 18 та микропарадигмага ва 11 та супермикропарадигмаларга киритилди. Мазкур гуруҳ бирликлари ичида *гипер-гипонимия, иерархия, партонимия, антонимия, синонимия, кутбий антонимлар градуонимияси, терминлашиши, транстерминлашиши, детерминлашиши* ҳодисалари кузатилди.

7. Қиёсланаётган тиллардаги бир қатор терминлар, жумладан, *ҳамишра/nurse, бемор/patient, доя/midwife* каби лексемаларнинг семаларида тафовутлар кузатилади.

8. Ўзбек ва инглиз тиббий терминлар захираси ҳар икки халқнинг миллий маданиятини ўзида намоён этувчи қимматли манба сифатида муҳим аҳамиятга эга.

9. Қуйидаги жиҳатлар ўзбек ва инглиз лингвомаданияти учун умумийдир:

ўта хавфли касаллик номлари табулаштирилган;

касаллик номлари турғун бирликлар таркибида салбий муносабатни ифодалайди;

«донишманд» архисемасига эга «даволовчи шахс» семали лексик бирликлар мавжуд;

табиб ва *healer* нафақат даволовчи шахс, балки дарддан, муаммодан фориғ этувчи ҳар қандай нарса сифатида ҳам тушунилади.

10. Қуйидаги хусусиятлар фақат ўзбек лингвомаданиятига хосдир:
мистик даволовчи шахс номларини ифодалайдиган бирликлар ўзининг «даволовчи шахс» семасини ҳозирги кунга қадар ҳам сақлаб қолган;
«табиб» тушунчаси юқори мақомга эга;
табиий неъматлар, доривор ўсимликлар, тозалик соғлиқни сақлашда муҳим аҳамият касб этиши ўзбек тилидаги фразеологик бирликларда илгари сурилади;
«ёмон кўз» тушунчаси мавжуд бўлиб, бунинг натижасида «ҳомиладорлик» семали бирликларнинг тилда вербаллашиши кузатилмайди;
ривожланаётган ҳомила метафорик тарзда «меҳмон» лингвокультуремаси орқали ифодаланади.

11. Қуйидаги хусусиятлар фақат инглиз лингвомаданиятига хосдир:
эмоционал-экспрессивлик, очиклик, эгоистик руҳият;
«доктор» тушунчаси юқори мақомга эга;
парҳез, осойишталик ва хурсандчилик соғлиқни сақлашда муҳим ўрин тутиши инглиз тилидаги фразеологик бирликларда илгари сурилади;
«ҳомиладорлик» семали вулгаризмлар мавжуд;
ривожланаётган ҳомила метафорик тарзда «нон», «нўхат», «кўршапалак» лингвокультуремалари орқали ифодаланади;
ҳозирги кунда ҳомиладорлик *катталиқ* ҳамда *огирлик* характеридаги сўзлар орқали ёритиб берилмайди (архаиклашган);
ҳомиладорлик ҳолатини ифода қилиш мақсадида инглиз тилида озиқ-овқатга доир сўзлардан фойдаланилади (метафорик восита сифатида).
Жумладан, *having a bun in the oven*, *having a pea in the pod*.

**SCIENTIFIC COUNCIL PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02
AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
AT ANDIJAN STATE UNIVERSITY**

FERGANA STATE UNIVERSITY

KOSIMOVA FERUZA KHURSANALI KIZI

**UZBEK-ENGLISH MEDICAL TERMS AND THEIR
LINGUOCULTUROLOGICAL INVESTIGATION**

10.00.06 – Comparative Literature, Comparative Linguistics and Translation Studies

ABSTRACT OF DISSERTATION OF DOCTOR OF PHILOSOPHY (PHD)

Andijan – 2022

The theme of PhD dissertation is registered by Supreme Attestation Commission at the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number №B2019.1.PhD/Fil745.

The dissertation was conducted at Fergana State University.

The abstract of PhD dissertation was posted in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of Andijan State University (www.adu.uz) and on the information and educational portal "Ziyonet" (www.ziyonet.uz).

Scientific adviser: **Iskandarova Sharifa Madalievna**
Doctor of Philological Sciences, professor

Official opponents: **Raupova Laylo Rakhimovna**
Doctor of Philological Sciences, professor

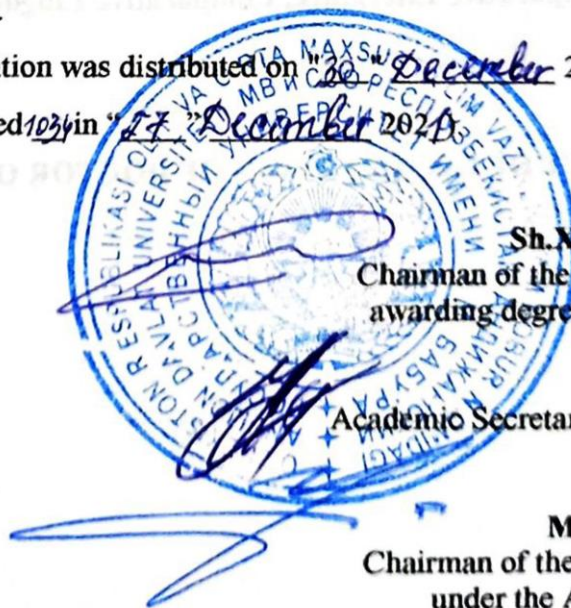
Solijonov Sobirjon Otakhonovich
Candidate of Philological Sciences, docent

Leading organization: **Kokand State Pedagogical Institute**

The defense of the dissertation will be held at the meeting of the Academic Council of PhD.03/ 30.12.2019.Phil.60.02, which awards the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Philology at Andijan State University in 2022 at "15" January hours 10⁰⁰. (Address: Andijan city, University street 129. Tel: 0 (374) 223 88 14; fax: 0 (374) 223 88 30; e-mail: agsu_info@edu.uz)

The dissertation is available at the Information Resource Center of Andijan State University (registered under the number 102). Address: 170100 Andijan city, University street, house 129. Tel: 0 (374) 223-88-14.

The abstract of the dissertation was distributed on 30 December 2021.
(Register protocol numbered 1034 in 27 December 2021)

Sh. X. Shakhbitdinova
Chairman of the Academic Council
awarding degrees, DSc., Professor

F. F. Usmanov
Academic Secretary of the Academic
Council, PhD

M. I. Umarchadjaev
Chairman of the scientific seminar
under the Academic Council,
which awards academic degrees,
DSc., Professor

INTRODUCTION (PhD dissertation annotation)

Relevance and necessity of the dissertation topic. The establishment of many standards for medical nomenclature around the world shows that the study and systematization of medical terms is a highly topical issue. Medicine has long been formed as a necessary craft for human study and has risen to the level of science. Today, its scope has expanded and it has received the status of a complex science, including anatomy, biochemistry, genetics, microbiology, pathoanatomy, medical biology, physiology and many other sciences. The great need for the field of medicine naturally necessitates the study of its language as well, and it makes an important practical contribution to the formation of one of the branches of linguistics – medical terminology.

The study of medical terms in world linguistics to date serves for the development of medical terminology. In world linguistics researches done till today have focused on the study of structural aspects, and the linguoculturological aspects of medical terms have not been sufficiently analyzed. The study of the linguistic and cultural features of medical terms is important for the development and improvement of linguoculturology science.

During the years of independence, a lot of investigations have been done to show the cultural image of different nations. However, the Uzbek language does not have generally accepted official standards in this area. This, in turn, requires that efforts be made to study and stabilize medical terms in our native language. As the head of our state noted, “Reforming health care system is one of the most important directions of public policy”¹. In carrying out this task, research from the point of view of linguistics is also of special importance. Describing the lexical-semantic and linguoculturological features of medical terms in the Uzbek language in comparison with the English language is one of the most important tasks today.

This dissertation research serves to the implementation of the tasks set out in Decrees and Resolutions like No. PF-4947 “On the Strategy of movements for further development of the Republic of Uzbekistan” approved by the President of the Republic of Uzbekistan on February 7, 2017, No. PQ-2789 "On measures to further improve the activities, organization, management and funding of research activities of the Academy of Sciences" on February 17, 2017, No. PF-5590 "On measures to further improve the health care system of the Republic of Uzbekistan" on December 7, 2018, No. PF-5850 “On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language” on October 21, 2019, No. PF-6084 “On measures to further develop the Uzbek language and improve language policy in our country” of October 20, 2020, No. PF-6097 “On approval of the Concept of development of science until 2030” on October 29, 2020, No. VMQ-61 "On measures to ensure the gradual full transition to the Uzbek alphabet based on the Uzbek language" approved by the Cabinet of Ministers of the

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 5 январь куни соғлиқни сақлаш соҳасининг бир гуруҳ етакчи мутахассислари билан учрашув видеоконференциясидаги нутқидан. // <https://uza.uz/uz/posts/farzandlari-so-lom-yurtning-kelazhagi-buyukdir-05-01-2017> (мурожаат санаси: 05.04.2021).

Republic of Uzbekistan on February 10, 2021 and other normative legal acts related to this activity.

Correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the republic. The dissertation was completed in accordance with the priorities of the development of science and technology of the republic “Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state”.

The scope of study of the problem. In world linguistics, scientific research works on the study of medical terms can be divided into three directions:

1. historical (study of medical terms in a diachronic way) ¹;
2. traditional structural-semantic (analysis of grammatical structure, lexical-semantic, derivational features of medical terms) ²;
3. modern (study of medical lexical units in terms of disciplines such as sociolinguistics, ethnolinguistics, psycholinguistics, pragmatolinguistics, linguocognitology, linguoculturology, corpus linguistics, comparative linguistics and translation studies) ³.

In Uzbek linguistics, medical terms have been studied mainly in the field of traditional linguistics, for instance: the dissertations⁴ of D.Bozorova, A.Khusanov,

¹ Jones M.C. An analysis of the language and style of a late-medieval recipe book: m. philol. thesis. – Glasgow university, 1997; Мотченко И.В. Основные тенденции в формировании английской медицинской терминологии: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Москва, 2001; Токарева М. В. Становление, развитие и современное состояние английской терминологии: нефрологии и урологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2003; Wulff H.R. The language of medicine// Journal of the royal society of medicine, 2004; 97. – P.187-188; Юсупов А.И. Медицинские термины “Хидоят-ул-мутааллимин фи-т-тиб” Ахвайни Бухорои: дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 2004; Taavitseinen I., Pahta P. Medical and scientific writing in late Medieval English. – Cambridge University Press, 2004; Early Modern English medical texts. – John Benjamin, 2010.; Medical writing in early modern English. – Cambridge University Press, 2011; Maglie R. Understanding the language of medicine. – Aracne, 2009; Taylor R. The amazing language of medicine: understanding medical terms and their backstories. – Springer International Publishing AG, 2017; Sylwanowicz M. Middle English names of medical preparations: towards a standard medical terminology. – Peter Lang GmbH, 2018.

² Чупилина Е.И. Структурно-семантические особенности общеупотребительных слов в медицинской терминологии современного английского языка: автореф. дис. ...канд. филол. наук. – Ленинград, 1967; Маджаева С. Структурно-семантические особенности медсестринской терминологии (на материале английского языка): автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2005; Dzuganova V. Negative affixes in medical English // Bratisl Lek Listy, 107 (8), 2006. – P. 332-335; Dzuganova V. Seemingly or partially negative prefixes in medical English // Bratisl Lek Listy, 108 (4-5), 2007. – P. 233-236.

³ Арнаудов Г.Д. Terminologia medica polyglotta. – Medicina et Physcultura, 1964; Susan Sontag. Illness as metaphor. – Farrar, Straus and Giroux, 197.; AIDS and its metaphors. – Farrar, Straus and Giroux, 1989.; Illness as metaphor and AIDS and its metaphors. – Penguin UK, 2013; Deborah Lupton. Medicine as culture. – Sage Publications, 2003; Алленова Н.А. Названия болезней в национальной научной и наивной картинах мира США: Этносемантические и когнитивные аспекты: дис. ... канд. филол. наук. – Владивосток, 2003; Оганесян М.В. Сопоставительно-переводческий анализ английской и русской медицинской терминологии по генетике: дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2003; Маленова Е. Д. Наивная картина мира и её отражение в английской медицинской терминологии в социолингвистическом освещении: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Омск, 2006; Бекишева Е. В. Формы языковой репрезентации гносеологических категорий в клинической терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Москва, 2007; Mashamba M. Translation and cultural adaptation with specific reference to Tshivenda and English: a case of the medical field: mini dissertation for the degree of Master of Arts. - University of Limpopo, 2011; Ripamonti F. Analysing medical English lexis: a corpus-based research, implications for learning and teaching: PhD thesis. – Milan university, 2013-2014; Gharsa M. A. The problems of translating medical terms from English into Arabic: PhD thesis. – Durham University, 2015.

⁴ Базарова Д.Х. Семантика наименований частей тела и производных от них в тюркских языках: автореф. дис. канд. филол. наук. – Т., 1967. – 27 с.; Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке:

A.Kasimov, Z.Mirakhmedova. In these works, the units belonging to a certain sub-terminological system of medicine were selected as the object of research, the grammatical features were analyzed and the necessary recommendations concerning their systematization were given. They also focus on the etymological aspects of medical terms.

Moreover, the lexical units of medicine have only just begun to be studied on the basis of modern linguistics. In particular, the works¹ of N.Gaybullaeva, F.Abdulkhairova are noteworthy.

However, while today modern medicine is embodied as one of the complex sciences covering many directions, the above-mentioned research works will not be considered sufficient for linguistics. In particular, the comparative study of medical terms has not been the focus of attention for some time. It shows the need for special researches in these field.

The relevance of the research to the research plans of the higher education institution where the dissertation was completed. This research was carried out in the framework of the research plan of Fergana State University in the direction of "Problems of modern linguistics".

The aim of the research is to study the paradigmatic, semantic and linguoculturological features of medical terms in the Uzbek and English languages from a comparative typological point of view.

The tasks of the research are the following:

analyse the study of medical terminology in English and Uzbek linguistics;

disclose the problems in the regulation of medical terms;

divide Uzbek and English medical terms into thematic groups; highlighting their internal paradigmatic relationships;

comparative study of lexical-semantic features of units related to medical person, thing, state and process in Uzbek and English languages;

compare the linguoculturological aspects of folk medicine units with the semes of "disease", "a person who heals" and "pregnancy" in the languages being compared and, as a result, to show the general and specific features of Uzbek and English linguoculture.

The object of the research is the terms denoting the names of medical person, things, state and process in Uzbek and English as well as the names of folk medicine notions with the semes of "disease", "a person who heals", "pregnancy".

The subject of the research is the semantic, paradigmatic and linguoculturological features of medical lexical units in Uzbek and English languages.

дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Мирахмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол. фан. номз. дис. – Т., 1994.

¹ Базарова Д.Х. Семантика наименований частей тела и производных от них в тюркских языках: автореф. дис. канд. филол. наук. – Т., 1967. – 27 с.; Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке: дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: дис. канд. филол. наук. – Т., 1982.; Мирахмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол. фан. номз. дис. – Т., 1994.

Research methods. Comparative-typological, differential-semantic, descriptive, distributive, linguoculturological, linguostatistical and component analysis methods were used in the dissertation.

The scientific novelty of the research is as follows:

the bases of the division of lexical units belonging to the languages in different system such as *jarroh* (*surgeon*), *surtma* (*ointment*), *qizamiq* (*measles*), *yalliglanish* (*inflammation*) into macroparadigms, mesoparadigms, microparadigms and supermicroparadigms are identified;

synonymous, antonymous, hyper-hyponymic, paronymic, graduonymic relations between about 5000 collected medical terms are described on a comparative-typological basis;

lexical and semantic features of such linguistic units of medicine in Uzbek and English denoting person, thing, process, state as *bemor* (*patient*), *dori* (*medicine*), *davolash* (*treatment*), *isitma* (*fever*) are described, the basis of their formation are proven by describing them etymologically;

the linguocultural features of Uzbek and English folk medicine units with the semes of "disease", "a person who heals" and "pregnancy" are described in terms of national and cultural differences.

The practical results of the study are as follows:

classifying medical terms into certain paradigms and defining such paradigmatic relations as synonymy, antonymy, hyper-hyponymy, paronymy, graduonymy of polar antonyms serve to enrich the lexicology field of Uzbek and English linguistics with new scientific data;

dissertation materials can be used effectively in organizing and teaching of such disciplines as "Linguoculturology", "Developing intercultural communication in foreign language teaching", "Terminology", "Medical Linguistics", "Comparative Linguistics";

a dictionary in the form of a mobile (android) application "Uzbek-English, English-Uzbek medical dictionary" has been prepared (№ DGU 09649, Tashkent, 7.12.2020). This dictionary is uploaded to www.ziyouz.com¹.

Validity of the research results is determined by the appropriateness of the approach and methods used for research purposes, the data based on scientific and artistic sources, the analyses based on comparative-typological, differential-semantic, descriptive, distributive, linguoculturologic, linguostatistical and component analysis methods, the application of conclusions and recommendations in practice, results confirmed by the competent authorities.

The scientific and practical significance of the research results. The scientific significance of the research results is that the study of medical terms is based on a semantic, paradigmatic and linguoculturologic basis, which complements and expands the scientific-theoretical views related to lexicology, lexicography, linguoculturology, terminology, developing intercultural communication in teaching foreign language, comparative typology and translation

¹ Асос учун: Андроид учун китоблар // <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/105-android-uchun-kitoblar> (мурожаат санаси: 11.04.2021).

studies of Uzbek and English languages. The results of the dissertation contribute to the theoretical development of medical linguistics.

The practical significance of the research results is that the results of the dissertation can be used in creating new types of word corpuses in Uzbek and English, in the improvement of definitions and comments in existing dictionaries, as well as in compiling new translation dictionaries. In addition, the identified results allow for the compilation of textbooks, manuals on terminology and linguoculturology.

Implementation of research results. On the basis of scientific results obtained from the study of Uzbek-English medical terms and their linguoculturological research:

scientific and theoretical conclusions about the bases of the division of lexical units belonging to the languages in different system such as *jarroh* (*surgeon*), *surtma* (*ointment*), *qizamiq* (*measles*), *yalliglanish* (*inflammation*) into macroparadigm, mesoparadigm, microparadigm and supermicroparadigm were used in the theoretical part of the fundamental project FA-F1-G003 "Functional word formation in modern Karakalpak language" (2012-2016), organized at Karakalpak Research Institute of Humanities of the Karakalpak Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan (reference No. 272/1 of Karakalpak Research Institute of Humanities of the Karakalpak Branch of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan from October 4, 2021). As a result, the project was enriched with scientific facts, in particular, the research work played an important role in highlighting the peculiarities of the lexical units of medicine in the Karakalpak language;

conclusions on the synonymous, antonymous, hyper-hyponymic, paronymic, graduonymic relations between about 5000 medical terms collected were used in the practical project of Ruhr University (Germany) "Cultural heritage of Uzbekistan in world collections" carried out in 2018-2019 (reference No. 11 of Ruhr University, Germany, from November 16, 2020). As a result, the project materials were improved and enriched with scientific and practical facts;

conclusions on lexical and semantic features of linguistic units in Uzbek and English denoting person, thing, process, state as *bemor* (*patient*), *dori* (*medicine*), *davolash* (*treatment*), *isitma* (*fever*) were used in the practical project "Cultural heritage of Uzbekistan in world collections" (2018-2019), organized at Azerbaijan State Pedagogical University (reference No. 263/21-FAW of Azerbaijan State Pedagogical University from August 21, 2021). As a result, the project has been enriched with Uzbek national and cultural data;

conclusions on the views of the Uzbek and British people in the field of medicine, some phenomena in the medical terminology system, the national outlooks on diseases and people who heal were used in the preparation of programs like "Bedorlik", "Ta'lim va taraqqiyot", "Millat va ma'naviyat" of Uzbekistan television and radio channel (reference No. 04-25/1440 of the National Television and Radio Company of Uzbekistan from September 7, 2021). As a result, these shows have been enriched scientifically and practically, and their spiritual level has increased.

Approbation of the research results. The results of the study were discussed and approved at 13 scientific and practical conferences, including 6 international and 7 national.

Publication of the research results. 22 scientific articles on the topic of the dissertation were published, including 9 articles in scientific journals recommended by the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan for publication of the main scientific results of doctoral dissertations, 4 of which were published in foreign journals.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three main chapters, general conclusions, a list of references, conditional abbreviations and appendixes. The total volume of the dissertation is 143 pages.

MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The «Introduction» section of the dissertation presents the data about the actuality and necessity of the theme, the scope of study of the problem, the aims and tasks, the objects and subjects, the methods, correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the republic, scientific novelty and practical results, validity of the research results, approbation, the structure of the work.

The first chapter of the dissertation is entitled «**Medical terms and the issues of their study**». The first paragraph of the chapter entitled «Study of Medical terms in English Linguistics» focuses on research on the study of medical vocabulary in English linguistics.

There has been a great deal of scientific researches on the study of medical terms in global linguistics. In particular, there are a lot of researches on this topic in English linguistics. English medical terms have been studied from each aspect of linguistics, including Contrastive Linguistics, Translation studies, Historical linguistics, Traditional Linguistics, Sociolinguistics, Corpus Linguistics, Linguoculturology, Cognitive Linguistics, Psycholinguistics and etc. In particular, the scientific works of G.D.Arnaudov, M.V.Oganesyan, G.M.Argeg, H.R.Vulf, I.Taavitsaynen, P.Pahta, R.B.Taylor, M.Silvanovich, M.K.Jones, B.Dzuganova, E.I.Chupilina, I.V.Motchenko, M.V.Tokareva, S.Madjaeva, E.D.Malenova, F.Ripamonti, S.Sontag, D.Lupton, R.Maglie are noteworthy.

English medical terminology has been studied not only by English but also by world scholars. Therefore, it is difficult to determine the exact amount of research works done in this field. The increasing number of medical terms indicates that it is in constant motion. In addition, medicine as a macrosience includes many microsciences and their terminology, too. Hence, the medical terminology system as a macrosystem consists of many microsystems. It means that the study of terms within each microsystem reveals their linguistic features well. Our research work on the study of medical terms in English linguistics showed that medical terms have been studied a lot within the framework of macrosystem, but little research on specific microsystem has been done.

The second paragraph of the chapter, entitled «Study of medical terms in Uzbek linguistics» focuses on research on the study of medical terminology in Uzbek linguistics, a brief analysis of scientific works in this field.

We can say that the first research in Uzbek linguistics on medical terminology began in the 1930s. The first translation dictionaries of medical terms were published from this period. It should be noted that the Soviet system that ruled during this period also had a great influence on the language of these dictionaries. Scholars got Russian language as a template for translating medical terms into Uzbek as well as compiling translation dictionaries of Russian terms.

However, all terms derived from Arabic, Persian and Tajik languages were widely used in medical lexicon so far. In honor of Soviet policy, Uzbek medical terminology was enriched with Russian international terms.

After granting the status of the state language to the Uzbek language, serious attention was paid to the popularity of Uzbek language materials in the practical use of medical terms. During this period, the desire to look for and replace the Uzbek alternatives of many medical terms has increased. It can be said that the granting of the status of the state language to the Uzbek language served to recognize the identity of Uzbek medical terminology. Dictionaries published by A.Kosimov, H.Kholmatov, A.Usmonhojaev, O.Najmiddinov, M.Murodova, K.Inomova, I.Zokirov, Ya.Allayorov, Yo.Turakulov, M.Khojamberdiev, N.Mamasoliev, O.Siddikov, R.Sobirov, H.Kholmatov, V.Litvinenko, R.Sobirov, M.Mahmud, M.Turahonova, M.Hamroev, M.Kosimova, E.Bositkhonova, R.Nazirov, V.Avakov, T.Kurbanov, K.Kurbanov, B.Sangilov¹ and others were of great importance. This process has been going on up to this day².

The presence and abundance of dictionaries of this field in Uzbekistan is a great achievement of lexicography science, which has led to the practical study of medical terms. However, our comparative-typological study has showed that Uzbek linguistics does not have medical dictionaries with a larger volume,

¹ Қосимов А., Холматов Ҳ. Русча-ўзбекча-лотинча фармацевтик терминлар луғати. – Т.: Ибн Сино, 1990; Холматов Ҳ., Қосимов А. Русча-лотинча-ўзбекча доривор ўсимликлар луғати. – Т.: Ибн Сино, 1992; Усмонхўжаев А., Нажмиддинов О., Муродова М. Мўжаз тиббий луғат: тиббий атамалар русча-ўзбекча луғати. – Т., 1992; Иномова К. Нормал физиологиядан русча-ўзбекча луғат. – Т.: Ибн Сино, 1993; Зокиров И., Аллаёров Я. Акушерлик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати. – Самарқанд, 1994; Муаллифлар жамоаси. Тиббиёт қомусий луғати (бош муҳаррир –Тўрақулов Ё.). – Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 1994; Хўжамбердиев М., Мамасолиев Н., Сиддиков О. Беморлар парваришига доир русча-ўзбекча изоҳли луғат. – Т.: Абу Али ибн Сино, 1995; Муаллифлар жамоаси. Русча-лотинча-ўзбекча тиббий терминлар изоҳли луғати (бош муҳаррир – Ё.Тўрақулов). – Т.: Камалак-Хазина, 1996; Қосимов А. Тиббиёт ходимлари луғати (русча-ўзбекча, ўзбекча-русча тиббий терминлар). – Т.: Абу Али ибн Сино, 1998; Собиров Р., Холматов Ҳ., Литвиненко В., Собиров Р. Доривор ўсимликларнинг лотинча-русча-ўзбекча-арабча-форсча луғати. – Т.: Абу Али ибн Сино, 1999; Қосимов А. Тиббий терминлар изоҳли луғати. I жилд. – Т.: Абу Али ибн Сино, 2003; II жилд. – Т.: Абу Али ибн Сино, 2003; III жилд. – Т.: Меҳридарё, 2008; IV жилд. – Т.: Меҳридарё, 2008; Усмонхўжаев А., Маҳмуд М., Тўрахонова М., Ҳамроев М. Ўзбек халқ табobati атамаларининг изоҳли луғати. – Т.: Янги аср авлоди, 2005; Қосимов А., Қосимова М. Инглизча-ўзбекча-русча, ўзбекча-инглизча-русча анатомик терминлар луғати. – Т.: Меҳридарё, 2006; Усмонхўжаев А., Боситхонова Е, Назиров Р., Тўрахонова М. Тиббий терминлар энциклопедик луғати. 2 жилдли. – Т.: Суғдиёна, 2010; Усмонхўжаев А. Боситхонова Е., Аваков В., Тўрахонова М. Катта тиббиёт ўқув луғати (русча-ўзбекча). – Т.: Ношир, 2011; Қурбонов Т., Қурбонов Қ. Тиббий атамалар луғати. – Т.: Муҳаррир, 2011; Сангилов Б. Русча тиббий терминларнинг ўзбекча изоҳли луғати. – Т.: Янги аср авлоди, 2011.

² Ахмедова М. Ўзбекча-лотинча-русча-инглизча тиббий луғат. – Фарғона, 2019; Абдулхаирова Ф. Тиббий метафоралар изоҳли луғати. – Т.: Баёз, 2021. ва б.

pictorial form and a software for electronic computing machines in comparison with English lexicography. In our opinion, Uzbek lexicographers should pay special attention to these sides. After all, for a 21st century reader, it is preferable to use a comprehensive, multi-term, and versatile handy dictionary.

The issues of Uzbek medical terminology have been theoretically studied in several scientific works as the object of special research. In particular, the dissertations of D.Bozorova¹, A.Khusanov², A.Kasimov³ and Z.Mirahmedova⁴ reflect the internal structure of a certain small terminological system of medicine, external sources of enrichment, shortcomings.

F.Abdulkhairova's research is important in revealing the peculiarities of metaphorical modeling of medical terms. It depicts the criteria of evolution of medical terms and metaphors in the Uzbek language from the time of their emergence to the present day, their relationship with other languages and the features of the terms used in the works of our great scholars – Mahmud Koshgari and Abu Ali ibn Sino. In addition, the cognitive and national-cultural features of medical term-metaphors and the role of medical term-metaphors as an emotional-evaluative and experiential tool in the unification and regulation of medical terms are revealed⁵.

Based on the above, it can be said that medical terms have been studied to some extent in Uzbek linguistics. The works have been carried out in the direction of traditional (partly historical) linguistics. However, medical terms have not yet been considered and analyzed in terms of linguoculturology, linguopragmatics, sociolinguistics and similar fields of linguistics. We reckon that the findings, opinions and suggestions identified in the above research can serve as a basis for further researches in medical terminology.

The third paragraph of the chapter is entitled «Problems of Regulation of Medical Terms». The existence of a number of flaws and shortcomings in modern medical terminology is largely due to the huge number of terms that have been borrowed to date. They have enriched the field of medicine with not only necessary but also superfluous notions under the influence of historical events. In order to systematize them, it is necessary to pay attention to nationalization by using the lexical possibilities of Uzbek language as much as possible and responding to the principles of terminology. Uzbek alternatives of English terms as *doctor, receipt, diagnosis, dose, ozaena, coronavirus and etc.* have been analyzed and necessary recommendations were given.

As D.S.Lotte points out: «It is difficult (in some cases absolutely impossible) to squeeze out common and deeply rooted terms (whether it is national or

¹ Базарова Д.Х. Семантика наименований частей тела и производных от них в тюркских языках: автореф. дис.канд. филол. наук. – Т., 1967. – 27 с.

² Хусанов А. Название болезней и их симптомов в узбекском языке: дис.канд.филол.наук. – Т., 1982.

³ Касымов А. Фармацевтическая терминология в современном узбекском языке: дис.канд.филол.наук. – Т., 1982.

⁴ Мирахмедова З. Ўзбек тилининг анатомик терминологияси: филол.фан.номз.дис. – Т., 1994.

⁵ Абдулхайрова Ф.И. Ўзбек тилида тиббиёт атамаларининг метафорик манзараси: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Т., 2021. – 132 б.

borrowing) from the tongue, even when they are quite unacceptable¹». The same problem is observed within medical units. From this it seems that arranging them is a very delicate task. This issue requires more attention of linguists and medical professionals to carry out special research works. Based on the above data, it can be said that today there is a great need to separate Medical Linguistics as a peculiar direction from General Linguistics. Indeed, like others, Medical Linguistics has its own subject, object, tasks and many issues that need to be solved. This idea was also supported by the English scientist H.Wolf, Russian linguists Z.Palyutina, E.Medvedkova². In our opinion, this is the most priority solution in the regulation of the modern Uzbek medical terminology system and it contributes to a better understanding of medical discourse.

The second chapter of the dissertation, entitled «Paradigm of Uzbek-English medical terms» describes the paradigmatic and semantic features of medical terms in Uzbek and English.

To date, among the monographic research works devoted to the study of Uzbek medical terminological system, the dissertation named «Anatomical terminology of the modern Uzbek language» by Z.Mirakhmedova focuses on lexical-paradigmatic analysis of anatomical terms. For this reason, we preferred to choose all medical terms except anatomical units for our research as the object of study, and found it necessary to separate them into paradigms such as person, thing, state and process names. The content of these paradigms is large, and the units which enter to them form a hierarchical relationship. Considering that, it is expedient to classify them as macroparadigms (macro – from Greek, “large”³), mesoparadigms (meso – Greek, “Middle”⁴), microparadigms (micro – from Greek, “small”⁵) and supermicroparadigms (super – “very”⁶, micro – from Greek, “small”) (Figure 1).

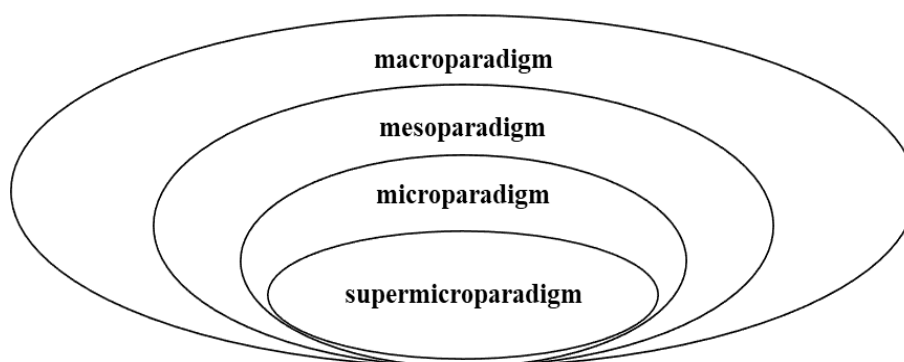

Figure 1. Names of paradigms with hierarchical relationship

¹ Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения терминов и терминологических элементов. – М., 1982. – С. 98.

² Henrick R. Wulff. The language of medicine// Journal of the royal society of medicine, 2004; 97. - P. 187-188; Палютина З. Медицинская лингвистика как новое научное направление: проблемы становления и развития// Медицинский вестник Башкортостана. Том 8, № 3, 2013. – С. 104-106; Медведкова Е. Медицинская лингвистика// Преподавание и изучение иностранных языков в поликультурном образовательном пространстве (сборник научно-методологических статей). – Йошкар-Ола, 2018. – С. 16-20.

³ Macro// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

⁴ Meso// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

⁵ Micro// <https://www.etymonline.com/> (date of access: 24.12.2020)

⁶ Super// [www.dictionary.com > browse > super](http://www.dictionary.com/browse/super) (date of access: 28.03.2021)

Each paradigm is viewed as a set of many linguistic units and approached as a macroparadigm.

In the first paragraph of the second chapter, medical units with the seme of «person» have been divided into the following groups: 1. The mesoparadigm of terms denoting the notion of «medical worker» (and the supermicroparadigm of names of persons whose unifying seme is «performing diagnostic operations», common seme «doctor»), «medical assistant» is a microparadigm of common semantic units. 2. Mesoparadigm of terms denoting the concept of «patient». 3. Mesoparadigm of terms denoting the concept of «third party in medical practice».

In this chapter, terms such as *hamshira* and *nurse* (Figure 2), *doya* and *midwife*, *bemor* and *patient* have been compared.

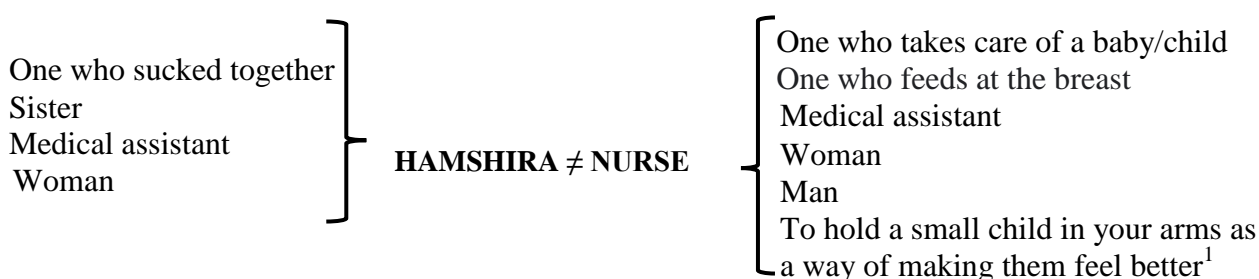

Figure 2. The semes of *ҳамшира* and *nurse* lexemes

The semantic study clearly showed that the elements of this mesoparadigm have slightly different semes in both languages. It follows that although we have classified them into one group, it must be borne in mind that they cannot be fully equivalent to each other.

In the second paragraph of the second chapter, the paradigm of object names denoting medical devices has been analyzed, and its members have been classified as follows: 1. The mesoparadigm of names of instruments. 2. Mesoparadigm of names of dishes. 3. Mesoparadigm of names of apparatuses. 4. Mesoparadigm of pharmaconyms: microparadigm of names of drug forms, microparadigm of drug names (supermicroparadigm of international non-proprietary drug names, supermicroparadigm of trade names, supermicroparadigm of chemical names), microparadigm of names of medicinal herbs, ancillary drugs. 5. Mesoparadigm of other names.

It has been noted that paronymic (whole-part) relations are common within the units of this group, that have been explained on the basis of examples.

In the third paragraph of the second chapter, the linguistic units with the seme of “state” have been grouped as follows: 1. Mesoparadigm of non-pathological (i.e. physiological) state names. 2. Mesoparadigm of pathological (ie, disease-related) state names: microparadigm of units denoting the state of the disease involving eponyms (supermicroparadigm of eponymous diseases, supermicroparadigm of autoeponyms with the seme of "sick", supermicroparadigm of eponymous diseases associated with religious and mythological names, supermicroparadigm of

¹ Қуйидаги манбаалардан олинди: Nurse // <https://sentence.yourdictionary.com/nurse>; Nurse // <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/nurse?q=Nurse> (date of access: 22.07.2020).

eponymous diseases associated with fictional heroes); a microparadigm of units denoting a pathological state involving somatisms; a microparadigm of units denoting a pathological state involving zoonyms; a microparadigm of units denoting a pathological state involving ornithonyms; a microparadigm of units denoting a pathological state involving phytonyms; a microparadigm of units denoting a pathological state involving toponyms; a microparadigm of units denoting a pathological state involving colouronyms; the microparadigm of units denoting a pathological state involving the names of a season; a microparadigm of units denoting a pathological state involving a numeral.

In this part, the lexemes in Uzbek and English languages of each group have been compared. For instance, since most of the units denoting a pathological state involving colouronyms (names of colours) do not have the same form in the terminological system of both languages (i.e., not international), we preferred to separate them (Table 1):

Table 1. The units denoting a pathological state involving colouronyms

Color name	In Uzbek	In English
White	<i>oq qon (leucosis), ko'zga oq tushishi (leucoma), oq dog'lar kasalligi (vitiligo)</i>	<i>white matter disease (agnoziya), white plague (tuberkulyoz)</i>
	<i>oq p'edra →white piedra, oq xalat gipertenziyasi →white coat hypertension</i>	
Yellow	<i>sariq – jaundice, sariq isitma – yellow fever, sariq tirnoqlar sindromi – yellow nail syndrome</i>	
Blue	<i>ko'k yo'tal (whooping cough), ko'ksuv (glaucoma), ko'k yara (carbuncle)</i>	<i>blue disease (tsianoz)</i>
Red	<i>sistemali qizil bo'richa (systemic lupus erythematosus), qizamiq (measles)</i>	-
	<i>qizilcha →rubella (latin. reddish)</i>	
Black	<i>qorason (gangrene), qora oqsoq (brucellosis), qora halak (Crimean-Congo hemorrhagic fever)</i>	<i>black fever (visseral/ichki leyshmanioz), black death (o'lat), blackwater fever (gemoglobinuriya)</i>
	<i>qora chechak →black smallpox, qora p'edra →black piedra</i>	

Colouronymic disease names were found to be more prevalent in Uzbek than in English (19 in Uzbek and 14 in English).

Common and different features have also been identified among the units denoting a pathological state involving the name of a season (Table 2):

Table 2. The units denoting a pathological state involving the name of a season

Name of the season	In Uzbek	In English
Summer	-	<i>summer-heat disorder, summer diarrhea</i>
Autumn	-	<i>autumnal asthenia, autumn fever</i>
Winter	-	<i>winter diarrhea, winter vomiting bug</i>
Spring		<i>spring catarrh, spring warmth disorder, spring fever</i>

	<i>bahor katari</i> → <i>spring catarrh</i> , <i>rus bahor-yoz ensefaliti</i> → <i>Russian spring-summer encephalitis</i>
--	---

The members of this group are compounds, the amount of which is higher in the English language. In Uzbek, the following disease names are used instead: *issiq urishi/dam olib qolishi* instead of *summer-heat disorder*, *ichketish/diareya* instead of *summer diarrhea*, *asteniya* instead of *autumnal asthenia*, *ichketish/diareya* instead of *winter diarrhea*, *norovirus* instead of *winter vomiting bug*, *isitma* instead of *spring fever*. So the Uzbek medical lexicon does not classify most diseases according to the seasons, but simply names them in general (excluding the names of the seasons).

The units denoting a pathological state involving a numeral are more common in English lexicon and this can be seen from the examples given in the following figure (Figure 3):

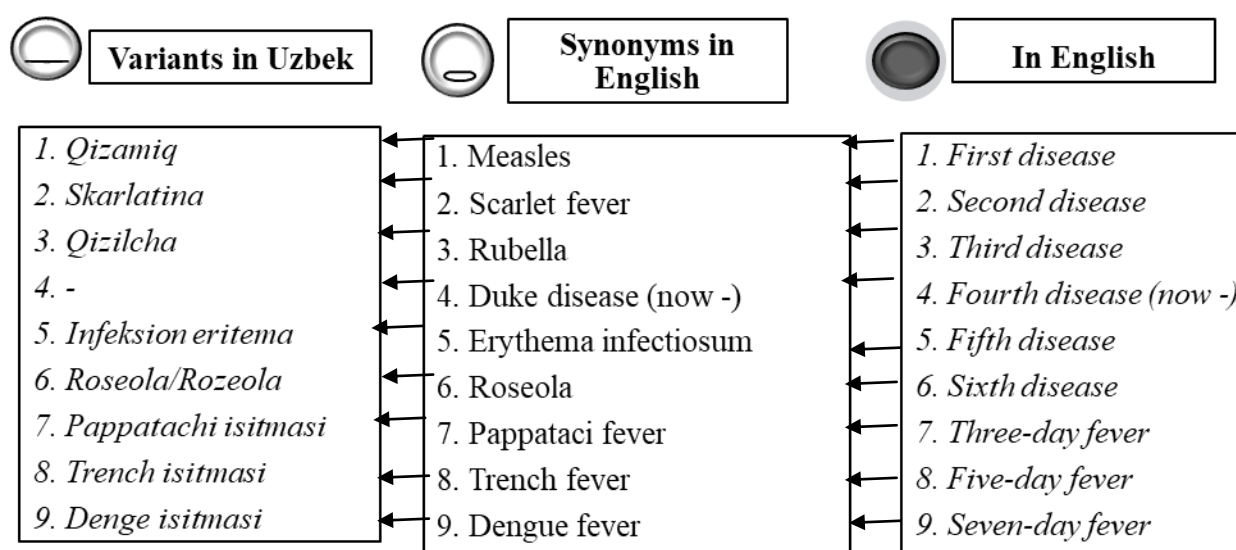

Figure 3. The units denoting a pathological state involving a numeral

It is clear from the figure that the units in English, which denote a pathological state involving a numeral, have similarity with Uzbek by their synonyms. However, this does not mean that there are no names of diseases in the Uzbek medical terminology system. In fact, *the coronavirus disease* that spread worldwide in 2019 is also known as *COVID-19*. The name of this abbreviated disease is translated into Uzbek from English:

Жорий йилнинг 11 апрель ҳолатида вилоятимизда 18 нафар ўқитувчи ва 29 нафар ўқувчида «COVID-19» инфекцияси аниқланган. (The Zarafshan newspaper, № 43 (23.479))

The lexeme *COVID-19* is also used in English. The structure of this abbreviation consists of CO - «corona (crown/crown)», VI - «virus (virus)», D - «disease», 19 - «2019 (appeared in this year)»:

The COVID-19 pandemic is an inherently complex problem. (R. Hamleton, Cities and Communities Beyond COVID-19)

Moreover, there are species of *malaria/bezgak*, such as *three-day malaria* (*malaria tertiana*), *four-day malaria* (*malaria quartana*), which are also used as a separate term in the medical lexicon of both languages.

This chapter also reveals that the graduonymy of polar antonyms is common among the units with the seme of “state”. In this type of graduonymic series, two oppositely meaningful units are placed at opposite poles (sides) of the series. J.Djumabaeva, a scholar who studied this linguistic phenomenon, said in her doctoral dissertation: “A graduonymic series of polar antonyms can have three members, the lexeme at the center of which is often the same for all antonymic pairs. In the middle of the graduonymic series of polar antonyms there is always the word *normal*: *heavy* → *normal* → *light*, *deep* → *normal* → *shallow*»¹. Lexemes denoting the state that can form graduonymic series have been analyzed on this basis and 27 graduonymic series of polar antonyms have been given as an example. They are the ones with the semantic parts as “hypo- (Greek. less)” and “hyper- (Greek. over)”, “micro- (Greek. small)” and “macro- (Greek. large)”: *hypovitaminosis* → *normal* → *hypervitaminosis*, *microgenesis* → *normal* → *macrogenesis*.

In the next paragraph of the second chapter, medical terms describing the process have been divided into the following groups: 1. Mesoparadigm of process names for medical activities involving medical intervention: microparadigm of process names of diagnostic nature, microparadigm of process names of therapeutic nature (supermicroparadigm of therapeutic process names, supermicroparadigm of surgical process names), microparadigm of prophylactic process names. 2. Mesoparadigm of names of processes occurring in the body.

During the study of the units which denote the process, it was found that some of them could be used in other areas beyond the medical periphery (transtermination). In particular, the lexeme of *operation* can be used in banking, computer, mathematics, finance, trade, insurance, industry, technology, medicine and military terminology, as it is noted in the “Explanatory Dictionary of the Uzbek language” (ЎТИЛ-3, p. 129). We also know that this lexeme can be used in the field of crime through the film “Operation Y”. Although the terms undergo many semantic changes in the process of transtermination, in our opinion, they still retain their original meaning. Although the lexeme of *operation* analyzed above is used in various spheres of our lives, but it is always refer the meanings of “work”, “action”, “activity”, “process”. As the lexeme of *operation* is derived from Latin and means “work”, “action”, “activity”, “process” (CHEDEL, page 351).

The four paradigms obtained for our study were approached as macroparadigms; and its internal divisions have been studied as mesoparadigm, microparadigm, supermicroparadigm. In general:

¹ Джумабаева Ж.Ш. Ўзбек ва инглиз тилларида лексик ҳамда стилистик градуонимия: филол.фан. докт...дис.автореф. – Тошкент, 2016. – Б. 18.

	Medical terms denoting the person	Names of things denoting medical devices	Medical terms denoting the state	Medical terms denoting the process	Total
Macroparadigm	1	1	1	1	4
Mesoparadigm	3	5	2	2	12
Microparadigm	2	4	9	3	18
Supermicroparadigm	2	3	4	2	11
Total	8	13	16	8	45

As a result, the schemes «Medical terms denoting the person», «Names of things denoting medical devices», «Medical terms denoting the state», «Medical terms denoting the process» have been drawn (see Appendixes 1; 2; 3; 4).

The third chapter of the dissertation, entitled «**Linguoculturological features of Uzbek-English medical terms**» reveals the linguoculturological peculiarities of folk medicine terms in Uzbek and English and they have been proved by giving the excerpts from fictions.

In the paragraph, entitled «The units with the seme of ‘disease’», such notions as *eskicha kasal, tuberculosis, leprosy, vitiligo, boil, syphilis, anthrax, plague, cholera, smallpox, eshakyem, kuyonchik* and *incompetence* are analyzed in the compared linguocultures.

In the culture of each nation there are different views that represent the names of diseases. They reflect the worldview, religion, customs, way of life and history of these people. In ancient times, the names of the most dangerous diseases were tabooed, and this process is still going on. Linguist Denis Jamet explains:

diseases lead to death (cancer, AIDS, etc.);
fear (fear of death, fear of illness, etc.)¹.

It can be said that these two factors are always noticeable in the folk nomenclature of disease names. As Kate Burridge and Keith Allan note, «A study of medieval disease names shows that where there is fear and ignorance, there is generally euphemism²». In fact, the names of many diseases included the word *evil* in the Middle Ages, in the West. For instance: *the foul evil, the falling evil, epilepsy, the king's evil*³:

«Asturias, there is a foul evil in this land» said the knight. (R.M.Villarreal, *A Story of the Fourth Crusade*)

Even the word *ill*, which means *sick* (adjective), etymologically means «evil»: *Ill. Evil*⁴.

¹ Denis Jamet. The Neological Functions of Disease Euphemisms in English and French: Verbal Hygiene or Speech Pathology? // *Lexis* [Online], 12, 2018. – P.10. URL: <http://journals.openedition.org/lexis/2397> (date of access: 25.03.2020).

² Allan Keith, Burridge Kate. *Euphemism and Dysphemism: Language Used as Shield and Weapon*. – New York: Oxford University Press, 1991. – B. 180.

³ Allan Keith, Burridge Kate. *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – P. 205.

⁴ Skeat W.W. *An Etymological Dictionary of the English Language*. – New York: Courier Corporation, 2013. - P. 287.

In this chapter, eponyms with the meaning of «disease» are also studied. It is known that they enrich the national, cultural and historical heritage of each country. As a result of the study, no national-eponymous units have been identified within the Uzbek medical terms. However, there are a large number of such terms in the linguoculture of the British people. On the basis of Internet materials, the names of diseases including the names of people who lived only in the UK (Scotland, Wales, England, Northern Ireland), the names of the heroes of fictions belonging to these people, have been selected and translated into Uzbek. Linguostatic analysis of the eponymous units showed that the diseases named by the doctor's last name make up the largest number (87 percent). It is clear that in Western linguoculture, a person who diagnoses a disease tends to leave his or her last name in history. As a result, the linguoculture of the British people has become richer.

Although prominent medical scientists such as Abu Ali ibn Sina made significant contributions to oriental medicine, we do not see their names in any medical term. We think that the cause of it is the mentality, the culture of our people. Hence, lack of self-expression, humility, antiegoistic character are common for Eastern culture. Such worldview has certainly had an impact on science.

The second paragraph of the chapter is entitled «Units with the seme of ‘a man who heals’». Units with the seme of ‘a man who heals’ in folk medicine can be divided into two classes: mystical and empirical units. It should be noted that they serve as a tool for representing Uzbek and English linguoculture. In particular, the mystical units show a strong belief of Uzbek people in the divine powers; and a strong belief of English people in magic.

Such notions in the worldview of the Uzbek people have greatly contributed to the emergence of mystical healers. When the component analysis of these small lexical field units was analyzed, it was observed that the worldview of the Uzbek people was mixed with Islamic concepts. For instance: *azayimkhan, bakhshi, domla, duokhon, jinkash, kinnakash (kinnachi), mullah, otin, parikhon, qasidakhon, qori, eshon*. They use the holy book of Islam – the Qur'an (and the verses and suras mentioned in it) as the main healing tool.

Келадиган домла унинг назарида биргина «куф-суф» қилсаёқ, хотини туриб кетадигандай эди. (Т.Малик, Ҳикоялар); Айрим инсонлар бемор бўлиб қолсалар, дарров табибликни даъво қилувчи жинкашларга мурожаат қилишади¹.

Furthermore, the terms *folbin, folchi* (fortune teller) can be included into the list of mystical healers. Etymologically, these people, who prophesy, in the view of the people also can cure the disease:

Сора фолбин: *Ўзлингни сариқ жин урибди, қизим. Сариқ эчки сўйиб, терисига болангни ўрайсан. Худо ўзи шифо беради, ана ариш-аълодан унинг табаррук овози эшитиланти, эшит!* (Х.Тўхтабоев, Сариқ девни миниб)

¹ Жин чалиши ҳақида динимиз нима дейди? // <https://aniq.uz/uz/yangiliklar/jin-chalishi-haqida-dinimiz-nima-deydi> (мурожаат санаси: 20.01.2021).

Our people have a strong belief to the above-mentioned people in curing diseases. This aspect is also noticeable in English linguoculture. In particular, by studying historical sources¹ we found that in the past there were people who cured patients by witchcrafting. They were noted as *magician, sorcerer, witch, wizard*. It should be noted that the names of these people are the units of the field of magic. But they also have the seme of ‘a person who heals’:

When we be in trouble, or sickness, or lose anything, we run hither and thither to witches, or sorcerers, whom we call wise men... (Bishop Hugh Latimer, Sermons)

A comparative analysis of the total mystical units in Uzbek and English languages have revealed that only mystical expressions in Uzbek are still in use in this meaning. It follows that the Uzbek people still believe to these healers. The units in English language, on the other hand, have now lost their mystical character and the seme of ‘a man who heals’. It shows that the attitude of the British people towards magic changed (to the negative side).

The empirical units with the seme of ‘a person who heals’ include terms that describe people who have acquired knowledge based on many years of experience. In Uzbek linguoculture, they are expressed by *hakim (great healer), tabib (healer), doya (midwife), sinikchi (bonesetter), jarroh (surgeon)*.

The verbalization of medical terms in a vernacular speech reflects the linguoculturological aspect. While the notion of ‘medical worker with higher education who treats patients’ is expressed in modern medicine by the terms as *doctor, shifokor (doctor)*, the usage of *vrach, dukhtir (doctor)* is often observed in a vernacular speech. The term *vrach* was originally derived from the Russian language, which entered the speech after the Russian invasion and is still preserved. It follows that linguoculturological units can emerge under the influence of historical events. We recognize the word *doctor* as a linguoculturological unit got from the past of the Uzbek people. And as for the term *doctor*, people adapted it as *dukhtir* and created another linguocultureme:

Агар у йигитни дўхтир кўрса, касалини аниқлайди, дори беради, тузатади. (Х.Фулом, Мангулик)

The third paragraph of the chapter describes the linguoculturological features of the units with the seme of ‘pregnancy’ in Uzbek and English. The fact that the words that express this state are mostly metaphors shows that on the one hand they are common to both languages, on the other hand the semantic and stylistic meanings understood indeed reveal that the mentalities of the people are different. This paragraph focuses on the content of such units with the seme of ‘pregnancy’ as *boshi qorongilik, bo’yida bo’lish, ikkiqatlik, og’iroyoqlik, yangi mehmon kutish*.

There are a number of phraseologisms that metaphorically describe pregnancy in English, too. As a result of component analysis, it was found that they have positive and negative connotations, there are vulgar terms with the seme of ‘pregnancy’. It was not observed in Uzbek. They are: *being knocked up, being in*

¹ Acoc: Briggs R. *Witches and neighbors*. – London, 1997; Davies O. *Witchcraft, magic and culture*. – Manchester, 1999; Languages of witchcraft, narrative, ideology and meaning in early modern culture // edited by Clark S. – London: Basingstoke, 2001; Davies Owen. *Popular magic, cunning a folk in English history* – London, 2007.

the pudding club, being up the duff, being up the pole, tin roof rusted and others. These expressions mean that pregnancy is the result of rape. In our opinion, it is an impact of Western culture, the character of "openness". As the worldview is an important mechanism of language, it is reflected in the lexicon.

Phraseologisms with positive connotations in English define a cultural aspect, too. Such expressions as *having a bun in the oven, having a pea in the pod, having a bat in the cave, the rabbit died, wearing the bustle wrong* have been analyzed in the paragraph.

Based on the above information, it can be said that the state of pregnancy, which is called *gestation, pregnancy* in medical terminology, has more forms in a vernacular terminology. It was observed by analyzing these units that the future child and mother are metaphorically expressed in accordance with culture.

CONCLUSION

1. Medical lexicon is the richest and most complex terminological system among scientific and technical units. It consists of terms and term elements borrowed from such languages as Arabic, Persian, Tajik, Russian, Greek, Latin to most languages as well as Uzbek and English.

2. Medical terms are considered to be means of studying and teaching medical science. They have been the focus of attention not only of medical professionals, but also of linguists, including a number of studies in English and Uzbek linguistics.

3. In the scientific works carried out in English linguistics, the system of medical terminology has been studied to a certain extent, but not sufficiently studied within the framework of specific microsystems.

4. A number of studies written in the field of traditional (partially historical) linguistics substantiate that the first steps have been taken to study the Uzbek medical terminology system. However, medical terms in Uzbek linguistics have not been sufficiently analyzed in terms of modern trends in linguistics.

5. The abundance of borrowed terms is an important feature of Uzbek medical terminology, which leads to many problems as synonymy, polysemy. In order to systematize them, it is necessary to focus on nationalization by using the lexical possibilities of Uzbek language as much as possible and responding to the principles of terminology. In addition, operating Medical Linguistics as a separate field from General Linguistics is also of great importance in solving this issue.

6. It is expedient to systematically classify medical terms according to their general and specific features into large (macro-), medium (meso-), small (micro-) and very small (supermicro-) paradigms. By conducting a paradigmatic analysis lexical-semantic aspects of about 5,000 (Uzbek, English) medical terms have been studied, they have been classified into 4 macroparadigms, 12 mesoparadigms, 18 microparadigms and 11 supermicroparadigms. The phenomena of *hyperonymy, hierarchy, paronymy, antonymy, synonymy, graduonymy of polar antonyms, transtermination, determination* are common for the units of these paradigms.

7. There are differences in the semas of a number of lexemes as *hamshira/nurse*, *bemor/patient*, *doya/midwife* in the languages being compared.

8. The stock of Uzbek and English medical terms is of great importance as a valuable source of reflecting the national culture of both nations.

9. The following aspects are peculiar to Uzbek and English linguoculture:
the names of the most dangerous diseases are tabooed;
disease names represent a negative attitude as parts of stable units;
there are lexical units with the seme of 'a person who heals', which have the archiseme of 'wise';

tabib and *healer* are understood not only as a person who heals, but also as anything that relieves pain, trouble.

10. The following features are peculiar to Uzbek linguoculture:
the units representing the names of the mystical healer have retained their seme of 'a person who heals' up to this day;
the notion of 'tabib' has a high status;
the importance of natural resources, medicinal plants, cleanliness in keeping health is promoted by phraseological units in the Uzbek language;
there is a notion of 'evil eye', hence the verbalization of units with the seme of 'pregnancy' in language is not common;
developing fetus is metaphorically represented by the linguocultureme of 'guest'.

11. The following features are peculiar to English linguoculture:
emotional-expressiveness, openness, selfishness;
the notion of 'doctor' has a high status;
the importance of diet, peace, joy in keeping health is promoted by phraseological units in the English language;
there are vulgarisms with the seme of 'pregnancy';
developing fetus is metaphorically represented by the linguoculturemes of 'bread', 'pea', 'rat';
pregnancy is not described by using words which refer to size and weight at present;
words related to food are used in English (as a metaphorical tool) to express the state of pregnancy. For instance, *having a bun in the oven*, *having a pea in the pod*.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ПРИ АНДИЖАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ
УНИВЕРСИТЕТЕ**

ФЕРГАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

КОСИМОВА ФЕРУЗА ХУРСАНАЛИ КИЗИ

**УЗБЕКСКО-АНГЛИЙСКИЕ МЕДИЦИНСКИЕ ТЕРМИНЫ И ИХ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сравнительное языкознание и
переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ ДИССЕРТАЦИИ ДОКТОРА ФИЛОСОФИИ (PhD) ПО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИМ НАУКАМ**

Андижан – 2022

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан под номером №В2019.1.PhD/Fil745.

Диссертация выполнена в Ферганском государственном университете.

Автореферат диссертации доступен на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) на сайте Ученого совета (www.adu.uz) и на информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель Искандарова Шарифа Мадалиевна
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты: Раупова Лайло Рахимовна
доктор филологических наук, профессор

Солижонов Собиржон Отахонович
кандидат филологических наук, доцент

Ведущая организация: Кокандский государственный педагогический институт

Защита диссертации состоится на заседании Ученого совета PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 по присуждению степени доктора философии (PhD) по филологическим наукам в Андижанском государственном университете в «15» января 2022 года в 16:00 часов. (Адрес: город Андижан, улица Университет, дом 129. Тел: 0 (374) 223 88 14; факс: 0 (374) 223 88 30; электронная почта: agsu_info@edu.uz)

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Андижанского государственного университета (Зарегистрирован за номером 107). Адрес: 170100, г. Андижан, ул. Университет, дом 129. Тел: 0 (374) 223-88-14.

Автореферат диссертации разослан «30» декабря 2021 года.

(Протокол регистрации № 1034 от «27» декабря 2021 года)

Ш.Х. Шахабидинова
Председатель научного совета по присуждению
ученой степени, д.ф.н.,
профессор

Ф.Ф. Усманов
Ученый секретарь научного совета по
присуждению ученых степеней, д.ф.н.

М.И. Умарходжаев
Председатель научного семинара при
ученом совете по присуждению ученых
степеней, доктор филол. наук,
профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования является изучение парадигматических, семантических и лингвокультурологических особенностей медицинских терминов в узбекском и английском языках с сравнительно-типологической точки зрения.

Объектом исследования являются термины, обозначающие имена медицинских лиц, вещей, состояния и процессы в узбекском и английском языках, а также понятия народной медицины с понятиями «болезнь», «человек, который лечит», «беременность».

Научная новизна исследования заключается в следующем:

определены основы разделения лексических единиц, принадлежащих к языкам в разных системах, таких как *жаррох* (хирург), *суртма* (мазь), *кизамик* (корь), *яллигланиш* (воспаление) на макропарадигмы, мезопарадигмы, микропарадигмы и супермикропарадигмы;

на сравнительно-типологической основе описаны синонимические, антонимные, гипер-гипонимические, партонимические, градуонимические отношения между около 5000 собранными медицинскими терминами;

описаны лексико-семантические особенности таких языковых единиц медицины в узбекском и английском языках, обозначающих личность, вещь, процесс, состояние, как *бемор* (пациент), *дори* (медицина), *даволаш* (лечение), *иситма* (лихорадка), основы их формирования доказываются этимологическим описанием;

выявлены лингвокультурологические особенности единиц узбекской и английской народной медицины с семами «болезнь», «человек который лечит», «беременность» с точки зрения национальных и культурных различий.

Внедрение результатов исследований. На основе научных результатов изучения узбекско-английских медицинских терминов и их лингвокультурологического исследования:

научно-теоретические выводы об основах разделения лексических единиц, принадлежащих к языкам в разных системах, таких как *жаррох* (хирург), *суртма* (мазь), *кизамик* (корь), *яллигланиш* (воспаление) на макропарадигмы, мезопарадигмы, микропарадигмы и супермикропарадигмы были использованы в теоретической части фундаментального проекта FA-F1-G003 «Функциональное словообразование в современном каракалпакском языке» (2012-2016 гг.), организованного в Каракалпакском научно-исследовательском гуманитарном институте Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан (справка Каракалпакского научно-исследовательского гуманитарного института Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан № 272/1, от 4 октября 2021 г.). В результате проект обогатился научными фактами, в частности,

исследовательская работа сыграла важную роль в выявлении особенностей лексических единиц медицины в каракалпакском языке;

выводы о синонимических, антонимных, гипер-гипонимических, партонимических, градуонимических отношениях между около 5000 собранными медицинскими терминами были использованы в практическом проекте Рурского университета (Германия) «Культурное наследие Узбекистана в мировых коллекциях», реализованном в 2018-2019 гг. (справка Рурского университета, Германия, № 11, от 16 ноября 2020 г.). В результате материалы проекта были усовершенствованы и обогащены научными и практическими фактами;

выводы о лингвокультурологических особенностях узбекских и английских единиц народной медицины с семами «болезнь», «человек, который лечит», «беременность» использованы в практическом проекте «Культурное наследие Узбекистана в мировых коллекциях» (2018-2019 гг.), организованный в Азербайджанском государственном педагогическом университете (справка Азербайджанского государственного педагогического университета № 263/21-FAW от 21 августа 2021 г.). В результате проект обогатился узбекскими национально-культурными данными;

выводы о взглядах узбеков и британцев в области медицины, некоторые явления в системе медицинской терминологии, национальных взглядах на болезни и людей, которые лечат, были использованы при подготовке таких программ, как «Бедорлик», «Таълим ва тараккиёт», «Миллат ва маънавият» телерадиоканала “Узбекистан” (справка Национальной телерадиокомпании Узбекистана № 04-25/1440 от 7 сентября 2021 г.). В результате эти шоу обогатились научно и практически, повысился их духовный уровень.

Структура исследования. Содержание диссертации: диссертация состоит из введения, трех глав, заключения по каждой главе, общего заключения, списка использованной литературы, условных сокращений и приложений. Общий объем диссертации составляет 143 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I бўлим (I part; I часть)

1. Қосимова Ф. “Тиб қонунлари (Абу Али Ибн Сино)” асарида келтирилган касаллик номлари ва уларнинг ўзбек, инглиз тилларидаги ўзига хос лингвокультурологик жиҳатлари // ФарДУ. Илмий хабарлар журнали. – Фарғона, 2019. – №3. – Б. 126-129. [10.00.00; №20]
2. Қосимова Ф. “Шифокор” концептининг лингвокультурологик тадқиқи // Сўз санъати халқаро журнали. – Тошкент, 2020 й. – №2 махсус сон. – Б. 105-110. [10.00.00; №31]
3. Қосимова Ф. Ўзбек тилшунослигида тиббий терминологиянинг таракқиёт тенденциялари // НамДУ илмий ахборотномаси. – Наманган, 2020. – №3. – Б. 410-415. [10.00.00; №26]
4. Kosimova F. The verbalization of the concept “disease” in Uzbek and English languages // International journal of advanced science and technology. ISSN: 2005-4238. Volume 29, Issue 8. – Australia, 2020. – P. 3662-3668. (Ulrich’s Periodicals Directory №18, OAJI №17)
5. Kosimova F. An amazing paradigmatic view of Uzbek and English medical names for diseases // Journal NX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal. ISSN: 2581-4230. Volume 6, Issue 9. – India, 2020. – P. 24-28. (SJIF – 6,321 №23)
6. Қосимова Ф. Дори воситалари номларининг лисоний жиҳатлари // Хоразм Маъмун Академияси ахборотномаси. – Хоразм, 2021. – №1. – Б. 248-250. [10.00.00; №21]
7. Kosimova F. An outline of Uzbek and British linguaculture (on the example of some terms with the seme of “illness”) // Journal of Hunan University (Natural sciences). ISSN: 1674-2974. Volume 48, №8. – China, 2021. – P. 214-220. (Index Copernicus №12, Ulrich's Periodicals Directory №18)
8. Қосимова Ф. Ўзбек ва инглиз тилларида тиббий асбоб ва воситалар номларини ифодаловчи отларнинг структурал-семантик жиҳатлари ва уларнинг таснифи // “Инглиз тилини ўрганишда инновациялар ва ўқитиш амалиёти” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция. – Тошкент, 2019. – Б. 225-227.
9. Қосимова Ф. Инглиз тилшунослигида тиббий терминларнинг ўрганилиши // “Замонавий таълимда рақамли технологиялар: филология ва педагогика соҳасида замонавий тенденциялар ва ривожланиш омиллари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий масофавий конференция. – Тошкент, 2020. – Б. 53-54.
10. Қосимова Ф. Тиббий терминларни тартибга солиш муаммолари // “Тилшунослик ва рақамли ҳаёт: ривожланиш истиқболлари ва муаммолар” мавзусидаги республика илмий-амалий анжуман. – Андижон, 2021. – Б. 100-106.

11. Қосимова Ф. Жараённи ифодаловчи тиббий терминлар макропарадигмаси // “Янгиланаётган Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида ёшларнинг ўрни” мавзусидаги онлайн илмий анжумани. – Наманган, май, 2021. – Б. 413-417.

II бўлим (II part; II часть)

12. Iskandarova Sh., Kosimova F. Specific linguistic and cultural aspects of the concept of "pregnancy" in Uzbek and English // Сўз санъати халқаро журнали. – Тошкент, 2019. – №2. – Б. 3-9. [10.00.00; №31]

13. Iskandarova Sh., Kosimova F. What are indeed of medical words with the seme of ‘person’ in Uzbek and English? // International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding. ISSN: 2364-5369. Volume 8, Issue 5. – Germany, 2021. – P. 145-152. (Crossref №35; SJIF -6,862 №23; GIF -0,676 №5; ResearchBib №14; DOAJ №25)

14. Қосимова Ф. Тиббиётга оид шахс номларининг семантик таҳлилига доир // Илм-фан тараққиётида олималарнинг ўрни. “Баркамол авлод йили”га бағишланган илмий-амалий анжуман материаллари тўплами. – Фарғона, 2010. – Б. 81.

15. Қосимова Ф. “Тўқима” лексемаси хусусида // Илм уммонидан катрлар. Фарғона водийсидаги олий ўқув юртлари иқтидорли талабалари, магистрантлари ва ёш тадқиқотчиларнинг илмий мақолалари тўплами. – Наманган, 2010. – Б. 5-6.

16. Қосимова Ф. “Ўткир” лексемасининг семантик таҳлили // Ўзбек филологиясининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий хотира анжуман материаллари. – Фарғона, 2010. – Б. 201-204.

17. Қосимова Ф. “Операция” лексемасининг ўзбек ва инглиз тилларидаги ўзига хос лингвокультурологик жиҳатлари // “Филологиянинг долзарб масалалари” мавзусидаги 4-республика интернет-конференция. – Фарғона, 2018. – Б. 83-84.

18. Қосимова Ф., Искандарова Ш. Ўзбек тилшунослигида тиббий атамаларнинг ўрганилишига доир // “Global science and innovations 2019: Central Asia” халқаро илмий-амалий конференция. – Астана, 2019. – Б. 353-356.

19. Искандарова Ш., Қосимова Ф. Тиббиётга оид шахс номларининг семантик ва лингвокультурологик таҳлилига доир // “Хорижий тилларни ўқитишнинг долзарб муаммолари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжуман. – Фарғона, 2019. – Б. 106-108.

20. Косимова Ф. История становления «Узбекской медицинской терминологической системы» // Eurasian conference on language and social sciences. – Antalya, Turkey, 20-21 май, 2020. – Б. 39-40.

21. Қосимова Ф. “Шифокор” концептининг лингвокультурологик тадқиқи // “Тилшуносликдаги замонавий йўналишлар: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги халқаро илмий-амалий онлайн конференция. – Андижон, 2020. – Б. 292-294.

22. Қосимова Ф. “Тиббий муолажа” лексемасининг диахрон тадқиқи // Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар” мавзусидаги республика 20-қўп тармоқли илмий-масофавий онлайн конференция. – Тошкент, 2020. – Б. 30.

Автореферат Фарғона давлат университети «FarDU. Ilmiy xabarlar – Scientific journal of the Fergana State University. SJFSU» журнали тахририятида тахрирдан ўтказилди.

Босишга рухсат этилди: 2021 й.
Нашриёт босма табағи –3,5.
Шартли босма табағи –1,625.
Бичими 84x108 1/16. Адади 100.
Баҳоси келишилган нарҳда.
«Poligraf Super Servis» МЧЖ
150114, Фарғона вилояти, Фарғона шаҳар,
Авиасозлар кўчаси 2-уй.

